FAKSIMIL

Donald Broady, Kapitalbegreppet som utbildningssociologiskt verktyg,
Skeptronhäften (Skeptron Occasional Papers) 15
SEC, Uppsala universitet
2 korr. utgåvan dec. 1998.

Första utgåvan var daterad febr. 1998.

Denna rapport innehåller, med tillstånd från Hans Reitzels Forlag, det svenskspråkiga manuskriptet till ett kapitel "Kapitalbegrebet som uddannelsessociologisk værktøj", pp. 415-452 i Jens Bjerg (red.): Pædagogik – en grundbog til et fag. København: Hans Reitzels Forlag, København 1998. Svensk övers. på Liber Förlag, 2000.

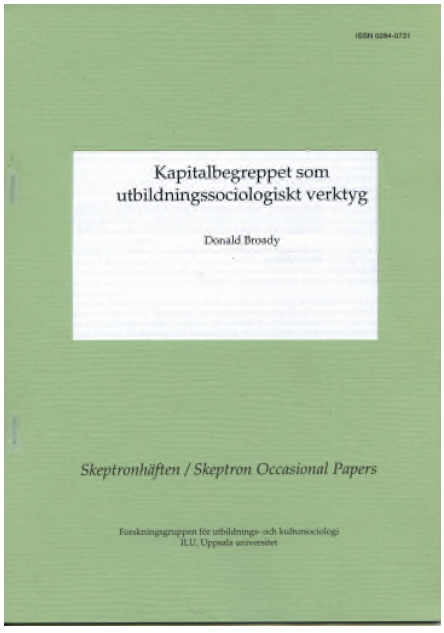

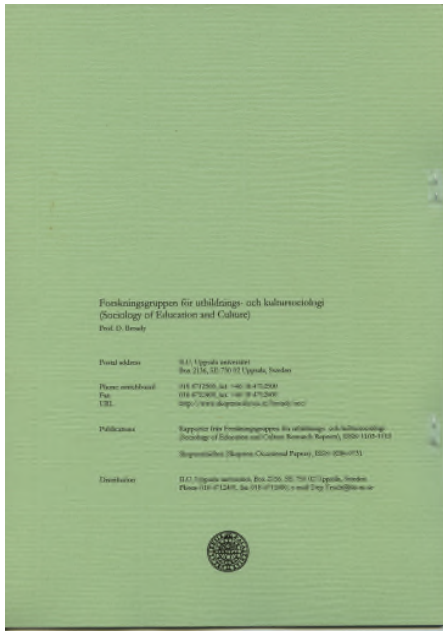

ISSN 0284-0731

Kapitalbegreppet som utbildningssociologiskt verktyg

Donald Broady

Skeptronhäften / Skeptron Occasional Papers

Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi
ILU, Uppsala universitet

ISSN 0284-0731

Skeptronhäften / Skeptron Occasional Papers

Nr 15

Kapitalbegreppet som utbildningssociologiskt verktyg

Donald Broady

ILU, Uppsala Universitet
2 korr. utgåvan dec. 1998

Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi
(Sociology of Education and Culture)

Postadress	ILU, Uppsala universitet Box 2136, S-750 02 Uppsala
Telefon vx	018 471 24 44, int. +46 18 471 24 44
Telefax	018 471 24 00, int. +46 18 471 24 00
URL	http://www.skeptron.ilu.uu.se/broady/sec/

Denna text är i dansk översättning utgiven som ett kapitel, ”Kapitalbegrebet som uddannelsessociologisk værktøj”, i *Pædagogik — en grundbog til et fag*, red. Jens Bjerg, Hans Reitzels Forlag, København 1998, pp. pp. 415-452.

Föreliggande utgåva i serien Skeptronhäften sker med tillstånd från Hans Reitzels Forlag.

Donald Broady
Kapitalbegreppet som utbildningssociologiskt verktyg
Skeptronhäften / Skeptron Occasional Papers nr 15
ISSN 0284-0731
© Donald Broady, 1998
2 korr. utgåvan dec 1998

Kapitalbegreppet som utbildningssociologiskt verktyg

Donald Broady

Pierre Bourdieu (f. 1930) är en fransk kultur- och utbildningssociolog, forskningsledare vid École des Hautes Études en Sciences Sociales i Paris och professor vid Collège de France. Bland pedagoger är han känd för att i bl.a. arbeten som *Les héritiers* (1964), *La reproduction* (1970), *Homo academicus* (1984) och *La noblesse d'État* (1989) ha påvisat hur samhällets eliter utnyttjar utbildningsystemet för att befästa sin egen ställning. Bourdieus metoder och begrepp har kommit att ingå i den moderna utbildningssociologins arsenal. Jag skall här lägga tonvikten vid begreppet kapital, som kan sägas vara det mest grundläggande, men även beröra andra viktiga begrepp som habitus och fält.

Kapital är enkelt sagt symboliska och materiella tillgångar. Bourdieu skiljer mellan olika arter av kapital: kulturellt kapital (kultiverat språkbruk och förtrogenhet med den s.k. finkulturen, förmågor som i Frankrike förvärvas främst i elitskolor), socialt kapital (släktskapsband, vänskapsband, kåranda) och ekonomiskt kapital (materiella tillgångar samt kännedom om ekonomins spelregler), jämte mer speciella kapitalarter såsom utbildningskapital (betyg, examina), vetenskapligt kapital (anseende i den lärda världen).

Ett annat av Bourdieus nyckelbegrepp är habitus (böjning: sing. en habitus, plur. flera habitus), dvs. system av dispositioner som tillåter människor att handla, tänka och orientera sig i den sociala världen. En människas habitus grundlägges genom de vanor hon införlivar i familjen och skolan och fungerar sedan som ett seglivat och ofta omedvetet handlingsmönster. Habitus kan betraktas som förkroppsligat kapital.

Fält kan, om vi söker en definition som är så generell som möjligt, definieras som ett system av relationer mellan positioner. Med socialt fält (även benämnt kampfält eller konkurrensfält) avser Bourdieu ett föränderligt område i samhället där människor och institutioner strider om något som är gemensamt för dem. Inom exempelvis pedagogikens fält strider man om skolans mål och mening. Bourdieu skiljer mellan å ena sidan produktionsfält, befolkade av specialister som skapar föreställningar och värden, å andra sidan konsumtionsfält. För pedagogikens vidkommande existerar således dels ett produktionsfältet där pedagogiska idéer lanseras av journalister, politiker, forskare och studiedagsestradörer, dels konsumtionsfält där lärare, elever och föräldrar återfinns. Fältbegreppet är bl.a. ett verktyg för studiet av fördelningen av kapitel.

Dessa definitioner är med nödvändighet provisoriska. Bourdieus begrepp får sin fulla mening när de brukas som verktyg i ”sociologens hantverk”, för att citera titeln till en lärobok som Bourdieu och några medarbetare utgav 1968. Det följande är en kort introduktion till deras användning i Bourdieus och hans medarbetares forskning på utbildningssociologins område. Den som vill veta mer hänvisas till lästipsen i slutet av kapitlet.

Men först några ord om vad som menas med utbildningssociologi.

1. Utbildningssociologi

Utbildningssociologi kan enklast definieras som det samhällsvetenskapliga studiet av utbildning.

Ordet sociologi myntades av den franske filosofen Auguste Comte i den 47:e föreläsningen (utg. 1839) i serien Cours de philosophie positive. Här slog Comte fast att sociologins område är ”det positiva studiet av de sociala fenomenens egen uppsättning grundläggande lagar”. Med ”positiv” avsåg han vetenskaplig till skillnad från metafysisk. Med ”sociala fenomen” avsåg han motsatsen till naturfenomen. Sociologin i Comtes mening innefattar således snart sagt allt det som i dag benämnes samhällsvetenskap eller beteendevetenskap. Senare franska sociologer från Émile Durkheim till

Pierre Bourdieu har försökt befästa sociologins ställning som den överordnade samhällsvetenskapen, men oftast tilldelas den i dag en mer blygsam plats som en i raden bland statsvetenskap, antropologi, ekonomi, pedagogik och andra samhällsvetenskaper.

Dock har termen sociologi i sammansättningar som ”utbildningssociologi” fortfarande en vidsträckt innebörd. Den betyder då helt enkelt utforskande av sociala eller samhälleliga förhållanden. Utbildningssociologin är därmed lika gammal som samhällsvetenskapen, och samhällsvetenskapens klassiker är också utbildningssociologins.

Till de mest inflytelserika hör Émile Durkheim (1858-1917) som ägnade mycket av sin gärning åt utbildningsfrågor. Vid sekelskiftet existerade ännu inte sociologi som självständigt ämne. Durkheims lärartjänster vid universitet (i Bordeaux fr.o.m. 1887 och vid Sorbonne i Paris fr.o.m. 1902) var inledningsvis rubricerade ”pedagogik” <*pédagogie*> resp. ”bildningsvetenskap” <*science de l’éducation*>. Åtskilliga av Durkheims talrika föreläsningar för lärarkandidater finns tillgängliga i postuma utgåvor (han hade för vana att skriva ned sina förläsningar ordagrant). Viktigast är hans stora föreläsningsserier vid Sorbonne för blivande lärare från hela Frankrike, utgivna som *L'éducation morale* (publ. 1925) och *L'évolution pédagogique en France* (publ. 1938). Mest spridd och översatt till många språk är den lättillgängliga lilla boken *Éducation et sociologie* (publ. 1922) som innehåller några redan under Durkheims livstid publicerade föreläsningar och ordboksartiklar i pedagogiska ämnen.

Durkheim hävdade att uppfostrans och skolans uppgift är -- och med nödvändighet måste vara! -- att i barnen och de unga inprägla de föreställningar som krävs för samhällets fortbestånd. Med ”samhälle” menade Durkheim allt från små grupper till hela nationalstater eller världsdelar. Den fråga som ständigt sysselsatte honom var: vad håller ihop ett samhälle? Hans eget svar innebar, att samhället hålls ihop av för samhällets medlemmar gemensamma övertygelser om hur världen är beskaffad. Durkheim själv använde uttrycket ”kollektiva representationer” <*représentations collectives*>. Särskilt intresse ägnade han och hans medarbetare (främst antropologen Marcel Mauss) åt de för ett givet samhälle gemensamma klassificeringarna, dvs. förställningarna om hur världen är indelad i gott/ont, högt/lågt, heligt/världsligt etc. Utan en uppfostran eller skola som förmedlar denna kollektiva förställningsvärld till det uppväxande släktet skulle samhället bryta samman.

Durkheims utbildningssociologi har tjänat som inspirationskälla både för konservativa tänkare som önskat sig en samhällsbevarande skola, och för reformistister och revolutionärer som sökt förstå hindren för förändring. För egen del drog Durkheim en skiljelinje mellan vetenskap och politik, och över huvud taget mellan vetenskap och annan verksamhet. En vetenskap i Durkheims mening skall åstadkomma förklaringar. Lärarens arbete är av annan natur, det är enligt Durkheim en konst <*art*> syftande till att bibringa lärjungens fostran och vetande. Durkheim krävde inte heller att det slags pedagogik som lanserats av författare som Montaigne eller Rousseau skall leverera förklaringar; sådan pedagogik är exempel på praktisk teori <*théorie pratique*>, vars uppgift är att vägleda uppfostraren eller läraren. Durkheim skulle nog karaktärisera det mesta av dagens pedagogik som antingen konst eller praktisk teori. Den bildningsvetenskap <*science de l’éducation*> han föreställde sig skulle förklara varför skolan är som den är, inte föreskriva hurdan den borde vara.

I stora drag har utbildningssociologin följt samma utvecklingslinjer som sociologin i övrigt. I Frankrike dominerade arvet från durkheimianerna långt in i mellankrigstiden och fick förnyad aktualitet från och med 1960-talet hos sociologer som Pierre Bourdieu, liksom samtidigt i England genom Basil Bernsteins arbeten. I Tyskland dominerade de humanistiskt orienterade s.k. kulturvetenskapliga traditionerna <*Geisteswissenschaften*> långt in i 1960-talet, då utbildningssociologin började växa sig stark under inflytande från den jämförelsevis mer utvecklade industrisociologin. Därav det starka intresset i Tyskland för begreppet kvalifikation, som hänvisar till bl.a. utbildningssystemets uppgift att forma de studerande i enlighet med arbetslivets krav och för livet i övrigt. I USA var utbildningssociologin länge nära knuten till den praktiska pedagogikens behov, men kom under det första decenniet efter andra världskriget att domineras av den strukturfunktionalistiska strömningen, med Talcott Parsons som det ledande namnet. (Med begreppet *function* avses här att ett delsystem, t.ex. utbildningen, bidrar till att upprätthålla andra delsystem -- såsom familjen eller arbetslivet -- eller hela samhällssystemet.) Från och med femtiotalet dominerades den amerikanska utbildningssociologin av mer empiristiska metoder, vilket innebär att

forskarna undvek alltför långtgående tolkningar och i stället föredrog att ”låta data tala”, gärna kvantitativa sådana. Denna amerikanska empirism exporterades med stor framgång till Europa och blev på sina håll, bl.a. i Sverige och Norge, ganska allenarådande under 1950- och 1960-talen. Under 1970-talet utmanades inom den anglosachsiska inflytandesfären de nämnda strukturfunktionalistiska och empiristiska traditionerna av den s.k. *new sociology of education*, inspirerad av dels marxistiska, dels fenomenologiska traditioner. Pionjärarbetet var Michael Youngs antologi *Knowledge and Control* från 1971 som fäste uppmärksamheten vid hur skolan bidrar till att återskapa samhällsordningen, klasstrukturen och den härskande ideologin -- en sorts analys som kom att kallas ”reproduktionsteori”. Ofta citerade lärofäder var Basil Bernstein, Louis Althusser, Pierre Bourdieu, Elmar Altvater.

Under 1980-talet vändes så intresset åter mot vardagslivets detaljer. Inflytandet kom bl.a. från etnologernas fältarbetsmetoder, fenomenologisk psykologi, amerikansk västkustsociologi (mikrosociologi à la Erving Goffman, etnometodologi à la Harold Garfinkel) samt den franske filosofen Michel Foucaults studier av hur ”maktens mikrofysik” utövas i fängelser, hospital och skolor.

Det senaste decenniet inneburit ett nytt uppsving för den s.k. ”metodologiska individualismen”, med föregångare som Max Weber och nutida förespråkare som James S. Coleman i USA och Raymond Boudon i Frankrike. Enligt den metodologiska individualismen låter sig individernas handlande förklaras med hänvisning till individerna själva, deras intentioner och rationella val. Än i dag fortgår således den debatt som Durkheim utlöste när han för ett sekel sedan föreslog att utbildningssociologin i stället borde förlägga förklaringarna till en kollektiv föreställningsvärld bortom individernas kontroll.

Vi skall här uppehålla oss vid Bourdieus bidrag, som i sin tur i många avseenden knyter an till arvet från durkheimianerna. Dock vore det en otillåtlig förenkling att försöka isolera de utbildningssociologiska inslagen från andra aspekter av Bourdieus sociologi. Även om utbildningens betingelser, funktioner och mening alltsedan det tidiga sextiotalet utgjort ett centralt forskningsområde för Bourdieu och hans medarbetare, har det ändå hela tiden varit fråga om ett delområde inom ramen för deras samlade undersökningar av sociala och kulturella fenomen. Ur Bourdieus perspektiv är människors förhållande till utbildningen en aspekt av deras förhållande till kulturen, och utbildningskapitalet en speciell form av det kulturella kapitalet. Inte heller en genetisk tolkning av Bourdieus utbildningssociologi, dvs. en tolkning som tar fasta på dess framväxt och inspirationskällor, kan utgå från utbildningsvetenskapen i snävare mening. Bourdieus tidiga etnologiska studier var av avgörande betydelse för hans senare utforskande av utbildningssystemet och andra fenomen i det moderna franska samhället -- och de förstnämnda undersökningarna genomfördes i rurala miljöer (främst i Algeriet men även i Bourdieus egen uppväxtmiljö i Béarn) där formell utbildning var av marginell betydelse. När Bourdieu hämtat inspiration från samhällsvetenskapliga traditioner har han inte -- inte ens när utbildningsfenomen varit föremål för hans egna undersökningar -- i första hand lutat sig mot föregångarnas studier av utbildning. Durkheimianernas och Max Webers religionssociologi har varit av ojämförligt mycket större betydelse för Bourdieus samlade sociologi, utbildningssociologin inräknad.

Därför kan en diskussion av Bourdieus bidrag till utbildningssociologin inte utgå från resonemang om utbildningsfenomen tagna för sig. (För övrigt tror jag att all fruktbärande utbildningssociologi måste förhålla sig till ett brett register av samhällsvetenskapliga traditioner. Även om utbildningsforskningen är inriktad mot bestämda hörn av den sociala världen, vore det lika tokigt att göra en egen avskild specialitet därav som att gå till järnhandeln och fråga efter hammare och såg avsedda för verandabygge.) Därmed inte sagt att utbildningssociologin skulle utgöra ett perifert inslag i Bourdieus projekt, tvärtom. Bourdieu har alltid lagt stor vikt vid kunskapssociologiska frågor, och för att vara tillämplig på förhållanden i ett samhälle som det franska (eller de nordiska) måste en kunskapssociologi ta hänsyn till utbildningssystemets centrala ställning när det gäller att dana och värdera människors kunskapsförmåga. För det andra har Bourdieu i sina studier av samhälleliga maktförhållanden naturligt nog ägnat stor uppmärksamhet åt hur utbildningssystemet bidrar till att utvälja och forma eliterna -- och till att eliminera dem som saknar de rätta dispositionerna.

2. Symboliskt kapital

Ungefärliga översättningar av Bourdieus term ”kapital” är värden, tillgångar eller resurser. Dessa kan vara av antingen symbolisk eller i gängse mening ”ekonomisk” art. Det är framför allt de förstnämnda tillgångarna, det symboliska kapitalet, som intresserat Bourdieu.

Symboliskt kapital kan betraktas som det mest grundläggande begreppet i Bourdieus sociologi. En maximalt komprimerad definition är förslagsvis: *symboliskt kapital är det som erkännes*. Symboliskt kapital är ett mycket allmänt begrepp. Det används av Bourdieu för att fånga in förhållandet att vissa människor eller institutioner, examina eller titlar, konstverk eller vetenskapliga arbeten åtnjuter tilltro, aktning, anseende, renommé, prestige, det vill säga igenkännes och erkännes (Bourdieu leker i sådana sammanhang gärna med de två innebörderna ”igenkänna” och ”erkänna” av ordet *reconnaître)* som hedervärda, aktningsvärda, sannfärdiga, överlägsna etc. Detta erkännande är ingen individuell angelägenhet utan vilar på gruppers trosföreställningar. Därför kan vi precisera: *symboliskt kapital är det som av sociala grupper igenkännes som värdefullt och tillerkännes värde*.

Symboliskt kapital är således ett begrepp som Bourdieu använder för att fånga in det som erkännes, som tillerkännes värde, som åtnjuter förtroende. Det är med andra ord fråga om ett relationellt begrepp. Symboliska tillgångar, låt säga i det kabyliska samhället ryktet om en väl genomförd blodshämnd (sådant studerade Bourdieu i Algeriet under sent 1950-tal och tidigt 1960-tal) eller i universitetsvärlden en viss akademisk titel, kan fungera som symboliskt *kapital* blott under förutsättning av att det finns en marknad för dessa tillgångar, det vill säga att det finns människor som är disponerade att uppfatta att just denna bedrift eller just denna titel äger ett värde.

Det ”symboliska” gäller i Bourdieus mogna författarskap alltid sådana relationer mellan en individs, grupps eller institutions tillgångar eller egenskaper å ena sidan och dispositionerna hos dem som uppfattar och värderar dessa egenskaper och tillgångar å den andra. Det symboliska kapitalet kan existera endast under förutsättning av en samklang mellan objektiva strukturer och system av dispositioner. Att symboliskt kapital över huvud taget kan existera, det vill säga att det kan råda samklang mellan tillgångarna och dispositionerna, vill Bourdieu förklara med att dispositionerna ofta är produkter av samma eller liknande egenskaper eller tillgångar. Ett i Bourdieus utbildningssociologiska studier återkommande exempel är lärarnas förmåga att utpeka bestämda elever som begåvade. Dessa elever besitter bestämda symboliska tillgångar -- nedärvt kulturellt kapital, den speciella form av språkbehärskning som skolan premierar etc -- som lärarna är snara att tillerkänna värde av det enkla skälet att deras, lärarnas, egna dispositioner formats under loppet av en levnadsbana där just detta slag av tillgångar skattas högt.

Symboliskt kapital får inte förväxlas med teknisk kompetens. Den rent tekniska förmågan att hantera, låt säga, en violin representerar i sig inte symboliskt kapital. Violinistens innehav av symboliskt kapital är beroende av existensen av ett helt register av gester och sätt att tala som tillåter att denna aktivitet framträder som värdefull. En yngling kan vara förfaren i konsten att trimma en mopedmotor utan att för den skull besitta ett uns av mer allmänt erkänt symboliskt kapital.

I sina studier av mer avgränsade fenomen laborerar Bourdieu med ett otal mer specifika arter av symboliskt kapital: utbildningskapital (goda betyg, examina från ansedda skolor), språkligt kapital (förmåga att tala och skriva på ett sätt som skapar respekt) och så vidare. Viktigast är dock det kulturella kapitalet.

3. Kulturellt kapital

Examina från respekterade läroanstalter, förtrogenhet med klassisk musik eller litteratur, förmåga att uttrycka sig kultiverat i tal och skrift -- allt sådant är tillgångar som Bourdieu sorterar in under rubriken kulturellt kapital. Även om Bourdieus terminologi inte är alldeles konsistent föreslår jag att vi bestämmer oss för att helt enkelt betrakta det kulturella kapitalet som en bred underavdelning till det än mer generella begreppet symboliskt kapital.

Det kulturella kapitalet är ett begrepp på en annan nivå än det symboliska kapitalet. Symboliskt kapital är det mest allmänna begreppet. Symboliskt kapital kan finnas överallt. I en skolklass kan

förmågan att uttala grundade omdömen om det lokala fotbollslaget representera ett avsevärt mått av symboliskt kapital. När Bourdieu behandlar det kulturella kapitalet talar han om något annat, nämligen om dominansförhållanden som tenderar att gälla samhället i dess helhet. Det kulturella kapitalet är den art av symboliskt kapital som dominerar i ett land som Frankrike. Ärevördiga institutioners anseende eller skolade människors språkbruk representerar kulturellt kapital. Om vi håller fast vid Bourdieus grundtanke att endast de tillgångar för vilka det existerar en marknad utgör kapital, kan vi betrakta det kulturella kapitalet som den art av symboliskt kapital som har en både stor och köpkraftig marknad. Symboliska tillgångar utgör kulturellt kapital om de av många eller alla grupper i samhället (och särskilt inom den dominerande klassen) uppfattas som mer värda än andra arter av symboliskt kapital.

En alternativ definition vore att säga att det kulturella kapitalet är det slags symboliska tillgångar som står i motsättning till ”ekonomiska” tillgångar i gängse snäv mening. Om man tillhör överklassen men inte har pengar, vad har man då? Ett svar på den frågan ger besked om vad det kulturella kapitalet är. I Frankrike äger man utbildning, ett kultiverat språkbruk, förtrogenhet med den legitima kulturen. I Sverige eller Danmark finns kanske även andra tillgångar som bör räknas som kulturellt kapital, exempelvis förankring i folkrörelser eller i fackföreningsrörelsen.

Det kulturella kapitalet kan, för det tredje, definieras med hänvisning till dess historiska genes. Det kulturella kapitalet har uppstått i och med att de symboliska tillgångarna på mer beständigt vis börjat kunna lagras i form av titlar, examina, institutioner, lagar och förordningar, skriftliga dokument etc. Ur denna historiska synvinkel är det kulturella kapitalets framväxt knuten till skrivkonstens, tryckeriteknikens och de nationella institutionernas utveckling, framför allt utvecklingen av utbildningsväsendet men även av lagstiftande inrättningar, bibliotek, etc.

Varför behövs en särskild term ”kulturellt kapital”? Varför har Bourdieu inte nöjt sig med det allmänna begreppet symboliskt kapital? Ett svar på frågan gav Bourdieu i en viktig passage i en programmatisk artikel från 1976:

> ”[...] den kulturella kompetensen konstitueras inte som kulturellt kapital förrän i de objektiva relationer som etableras mellan systemet för ekonomisk produktion och systemet för produktion av producenter (det sistnämnda i sin tur konstituerat av relationen mellan utbildningssystemet och familjen). Skrivkonsten tillåter att de nedärvda kulturella resurserna bevaras och ackumuleras i objektiverad form, och utbildningssystemet förser agenterna med det kunnande och de dispositioner de behöver för att tillägna sig dessa resurser. Samhällen utan skrivkonst och utan utbildningssystem kan inte bevara sina kulturella resurser på annat sätt än i *förkroppsligat tillstånd*.”
> (”Les modes de domination”, *Actes de la recherche en sciences sociales*, vol. II, nº 2-3, juin 1976, pp. 122-132. Den citerade passagen är hämtad från p. 124 och återfinns oförändrad i *Le sens pratique*, 1980, p. 214.)

Med andra ord, skrivkonsten och utbildningsinstitutioner i modern mening möjliggör nya sätt att lagra och byta symboliskt kapital. Symboliska tillgångar kan bevaras i mer fixerad och trögrörlig form. De kan omhändertas av särskilda institutioner -- skolor, universitet, tidskrifter etc -- med speciella inträdeskrav. De kan lagras i examina och titlar. Sociala grupper (klasser, klassfraktioner, yrkeskårer) kan mer eller mindre monopolisera dessa objektiverade kulturella tillgångar genom att behärska sätten för deras tillägnande.

Tanken är inte svår att förstå. Av en man i ett traditionellt bondesamhälle krävs att han i varje ögonblick med sitt hedersamma uppförande och sin kroppshållning skall bevisa sitt innehav av symboliskt kapital. Att exempelvis släktens ansedde huvudman försvinner kan få svåra konsekvenser; såtillvida är det symboliska kapitalet labilt. I ett skriftlöst samhälle lagras de symboliska tillgångarna -- såsom minnet av det förflutna -- huvudsakligen i människors kroppar, i form av vanor, dispositioner, ”habitus”, och traditionen förs vidare i möten mellan människor. I ett modernt samhälle däremot kan en universitetsprofessor, företagsledare eller rektor i viss mån oberoende av sin personliga framtoning stödja sig på sin titel eller mer generellt på den auktoritet som förlänas honom av sociala fält och institutioner med specifika regler: regler för urval och invigning av dem som besitter en till fältet avpassad habitus och ett tillräckligt mått av det rätta slaget av symboliskt kapital, regler för uteslutning av dem som saknar dessa tillgångar. Vinnarna i denna kamp är de grupper som kontrollerar instrumenten (i synnerhet språklig kompetens) för tillägnelse av symboliska tillgångar, vilket i ett land som Frankrike innebär att den dominerande klassen måste sörja för att deras barn ges möjligheter till en framgångsrik bana genom utbildningssystemet. Striderna inom utbildningssystemet

och om utbildningspolitik är därför enligt Bourdieu i sista hand strider om vem som skall ha tillgång till dessa instrument och därmed indirekt strider om monopolet på viktiga symboliska tillgångar.

Detta torde vara ett avgörande skäl till att en särskild art av symboliskt kapital, det kulturella kapitalet, intar en särställning i Bourdieus analyser av det moderna franska samhället, och även ett skäl till att han tillmätt utbildningsociologin så central betydelse.

4. Det kulturella kapitalet och utbildningssociologin

Bourdieus term *capital culturel* översätts alltid med ”kulturellt kapital” eller ibland ”kulturkapital” men tänkbara alternativ vore ”bildningskapital” på svenska eller ”dannelseskapital” på danska. Begreppet *Bildung* (sv. bildning, da. dannelse) som sedan senare hälften av sjuttonhundratalet inom germanskt språkområde fungerat som en konkurrent till kulturbegreppet, är i många sammanhang den närmaste motsvarigheten till det franska *culture*. En människa som i Frankrike benämns *cultivé* skulle en svensk kunna kalla ”kultiverad” och en dansk ”kultiveret” men kanske lika gärna ”bildad” eller ”dannet”. Och de trosföreställningar som Bourdieu vill fånga in med sitt begrepp kultur har i vår -- fram till andra världskriget i hög grad tyskorienterade -- kulturkrets sina motsvarigheter i de värden och etiska postulat som med början hos Herder och vidare hos Fichte och Wilhelm von Humboldt införlivats med begreppet *Bildung*. (Vi måste då givetvis tänka bort de sentida petrifierade versionerna av bildningsbegreppet. I våra dagar avser ”bildning” ofta bildningsgods, en föreställning som går stick i stäv med den klassiska tyska bildningstanken, enligt vilken människan bildar sig, formar sig till att bli något som inte är på förhand givet.)

På senare år har Bourdieu i muntliga framställningar laborerat med ett alternativ till termen ”kulturellt kapital”, nämligen ”informationskapital” <*capital informationnel*>. Att besitta ett rikt mått av kulturellt kapital innebär inte minst att vara välinformerad. Att elever som är väl rustade med kulturellt kapital har goda utsikter till en privilegierad framtid sammanhänger med att de (och deras föräldrar) är väl bekanta med och förmögna att värdera det spektrum av möjligheter som utbildningsväsendet och yrkeslivet och den sociala världen i övrigt erbjuder.

För att inte vilseledas av termen ”kulturellt kapital” måste vi hålla sådana aspekter i minnet. Det förkroppsligade kulturella kapitalet är ingen petrifierad oföränderlig tillgång. Det är fråga om dispositioner, förmågor, handlings- och orienteringsmöjligheter, vilka för det första modifieras, för det andra brukas på nya sätt i nya situationer. Att bestämda statistiska uppgifter, särskilt rörande faderns eller individens egen utbildningsbana, i Bourdieus undersökningar av franska förhållanden fungerar som effektiva indikatorer på innehav av kulturellt kapital får inte förleda oss att förväxla dessa indikatorer med begreppet.

Kanske kan en nordisk läsare närma sig egenarten hos Bourdieus begrepp kulturellt kapital genom att jämföra med ett annat begrepp, det sociala arvet, som Gustav Jonsson i slutet av 1960-talet lanserade för att förklara bland annat sådana fenomen, exempelvis utbildningsframgångar eller uteblivna dito, som varit föremål för Bourdieus undersökningar. Att tala om det sociala arvet suggererar föreställningen om ett mer eller mindre oföränderligt bagage som människor bär med sig genom livet, i linje med det genetiska arvet. ”Arv betyder ju inte bara arvsanlag. Man ärver också pengar, makt, egendom. Men man kan också ärva fattigdom, vanmakt, egendomslöshet”, som Gustav Jonsson skrev. Bourdieus begrepp är mindre statiskt. Även detta inbjuder förvisso till undersökningar av hur kulturella tillgångar ärvs, det vill säga överförs mellan generationerna. Men det kulturella kapitalet kan också förvärvas, exempelvis i utbildningssystemet. Det kan ackumuleras och koncentreras, genom giftermålsallianser eller genom att en institution eller ett yrkesområde rekryterar kulturellt bemedlade proselyter. Det kan under vissa omständigheter, exempelvis i förening med ett rikt mått av socialt kapital, ge ökad avkastning och under andra omständigheter förskingras, förslösas genom oaktsamhet eller förlora i värde på grund av ”inflation”, som när antalet högutbildade ökar. Det kan växlas in mot andra arter av kapital: en elev som ärvt en myckenhet kulturellt kapital har statistiskt sett goda chanser att förvärva ett värdefullt utbildningskapital och att erhålla ett välavlönat arbete.

En korthuggen framställning som denna kan ge intrycket att det här rör sig om ett batteri av metaforer som rätt och slätt lånats från den ekonomiska vetenskapen. Det är en kritik som ofta riktats mot Bourdieu, enligt min mening med orätt. Som ett karaktäristiskt exempel på hans strävan att fjärma sig från de mekanistiska förklaringar till vilka ekonomiska analogier inbjuder, kan vi välja ett av de nämnda fenomenen, examensinflationen. I sina tidiga utbildningssociologiska studier använde Bourdieu ett tämligen oproblematiskt inflationsbegrepp för att förklara den så kallade studentexplosionens effekter: när allt fler människor erhåller allt mer och allt högre utbildning minskar examinas relativa värde, vilket tvingar barnen -- ur alla grupper! -- att höja sin utbildningsnivå. Detta är givetvis ett reellt fenomen, som Bourdieu tagit hänsyn till även i sina senare arbeten. Men han har också (för en gångs skull) gjort offentlig självkritik (i *Homo academicus*, 1984, p. 214 not 7): inflationsanalogin har begränsad räckvidd, ty individer och grupper kan utveckla strategier för att klara sig även om deras examina förlorar i värde. De kan skapa nya marknader och nya yrken där deras utbildning blir mer värd, och de kan kämpa för att ändra kriterierna för tillträde till uppsatta positioner.

5. Kulturen med stort K

Begreppet kulturellt kapital infördes i den bourdieuska sociologin redan 1964-1966 när Bourdieu publicerade sina första utbildnings- och kultursociologiska studier om franska förhållanden

Vi talar här om hur begreppet infördes. Däremot fick termen ”kulturellt kapital” betydelse i Bourdieus författarskap först mot slutet av sextiotalet. I de tidiga utbildnings- och kultursociologiska texterna användes i stället en hel katalog av uttryck, ”kulturellt arv”, ”socialt arv”, ”kulturellt privilegium” eller ”kulturell nivå” -- alla med ungefärligen den innebörd Bourdieu senare under sextiotalet skulle ge åt termen kulturellt kapital. Studerande ur privilegierade familjer ärver ett ”kulturellt privilegium” som innefattar vanor, attityder, vetande, färdigheter och god smak, vilket allt ger mer eller mindre direkt utdelning i skolan.

Bourdieu behövde uppenbarligen ett dylikt begrepp i förbindelse med de tidiga undersökningarna av det franska utbildningssystemet. Dessa hade han inlett så snart han återvänt från Algeriet och i början av sextiotalet påbörjat sin verksamhet som Raymond Arons assistent vid Centre de sociologie européenne i Paris och som universitetslärare i Lille. Han skickade ut sina studenter att undersöka olika aspekter av universitetsstudenternas tillvaro och sociala och geografiska ursprung. Dessutom tog han hjälp av studentorganisationer och kolleger runtom i Frankrike för att distribuera ett frågeformulär till de studerande vid olika läroanstalter. För det tredje företog han sekundäranalyser av offentlig statistisk information om de studerandes sociala och geografiska ursprung m.m.

Resultaten tydde på att vissa grupper -- familjer, yrkesgrupper, klassfraktioner -- förutom sina ”ekonomiska” (i ordets gängse mening) resurser förfogade över ett annat slag av tillgångar som, via en lyckosam bana genom skola och högre utbildning, gav deras avkomma tillträde till höga positioner. Den i särklass effektivaste enskilda indikatorn för att mäta dessa tillgångar var utbildningsnivå.

Även Bourdieus tidigaste kultursociologiska undersökningar under första hälften av 1960-talet pekade på det kulturella kapitalets betydelse. När Bourdieu och Alain Darbel och deras medarbetare analyserade det statistiska materialet från sina undersökningar av museibesökare fann de att andra tänkbara förklarande faktorer (socialgruppstillhörighet, ålder, bostadsort) nästan restlöst lät sig återföras på utbildningsnivå.

Bourdieus tes var således att tillgång till Kulturen -- Bourdieu stavade inte sällan *la Culture*, liksom *l'École*, skolan eller utbildningssystemet, med stor begynnelsebokstav -- i Frankrike i hög grad är ett privilegium för dem som vuxit upp i en med kulturellt kapital väl försedd familj och passerat genom elitskolor. Han har ofta kondenserat sin uppfattning till formeln: ojämlikheten inför Skolan är en aspekt av ojämlikheten inför Kulturen. Bourdieu intresserade sig härvidlag inte enbart för frågan om rekrytering, han betraktade minst av allt skolan som uteslutande en sorteringsapparat eller ett filter. Utbildningssystemet fyller en synnerligen aktiv funktion när det gäller att förmedla, skänka tillgång till och legitimera Kulturen: ”ingen institution kan ersätta Skolan när det gäller att ge så

många som möjligt tillgång till kulturen i alla dess former.” (*Les héritiers*, 1964, p. 92, not 1) Därför fäste Bourdieu vid denna tid trots allt vissa förhoppningar vid utbildningssystemet som ett jämlikhetsskapande redskap.

Sålunda utvecklades Bourdieus utbildningssociologi som ett delområde av en allmän kultursociologi. För att använda Bourdieus senare terminologi fungerar utbildningssystemet så att det kulturella kapitalet konverteras till utbildningskapital, som sedan i sin tur i yrkeslivet och den övriga sociala världen ger tillgång till Kulturen och konverteras till andra former av kapital (ekonomiskt kapital i form av lön, symboliska kapitalarter knutna till olika yrkesområden, etc).

Den Kultur som utbildningssystemet premierade, förmedlade och legitimerade hade inte enbart eller ens i första hand att göra med de specifika ämneskunskaper varom kursplanerna talar. Bourdieu intresserade sig framför allt för den så kallade allmänbildningen <*culture générale*>. Han påtalade till exempel att humaniorastudenter ur privilegierade klasser tillägnat sig en kulturell kompetens som allra starkast gjorde sig gällande på områden som inte hade någon plats i skolans undervisning: modern jazz, konstnärlig film, avantgardeteater. Här utvecklade de en hållning som Bourdieu karaktäriserade som ”lärd”; på filmklubben kunde dessa studenter prestera muntliga anföranden av en halt som deras lärare vid universitetet förgäves försökte pressa ur dem under de schemalagda seminarierna. Studenter ur medelklasserna gjorde inte sällan väl ifrån sig så länge de kunde hålla sig till pensumlistorna, men när det gällde förmågan att orientera sig i avantgardekulturen hamnade de hopplöst på efterkälken.

Ett anmärkningsvärt förhållande, som Bourdieu kallade en paradox, var utbildningssystemets och lärarnas benägenhet att nedvärdera just sådana hållningar och sådant vetande som angavs i kursplanerna och som utbildningen enligt sitt officiella uppdrag hade att förmedla. Utbildningssystemet och lärarna nedvärderade studieflit och premierade det slags begåvning eller själsgåvor som uppfattades just som gåvor, som naturgivna kvaliteter. Det för privilegierade elever karaktäristiska avspända och distanserade förhållningssättet till undervisningens former och innehåll premierades, medan den ”skolmässiga” hållning som elever ur de folkliga klasserna och medelklasserna uppvisade betraktades som en brist. ”Skolmässigheten” utmärkte framför allt de studenter som stammade från småborgerliga familjer. Föräldrarna hade där oftast inte haft annat att överföra till barnen än ”den goda kulturella viljan”, det vill säga en ”tom intention” att inträda i den eliternas kultur med vilken de själva ofta bara har en avlägsen bekantskap. I kontrast till de mest privilegierade studenterna med deras speciella bild av det fria skapande intellektuella arbetet, var det studenter ur medelklasserna som oftast använde almanacka eller förde bok över lästa böcker eller teaterbesök. De var de som oftast var medlemmar i filmklubbar, ”en praktik som på en och samma gång är billig, kompensatorisk och kvasi-skolmässig”. Ytterligare ett exempel ur Bourdieus enkätmaterial på ”skolmässig” hållning: i jämförelse med de privilegierade studenterna såg studenter ur lägre sociala skikt och från provinsen färre scenuppsättningar men kompenserade sig genom att läsa fler pjäser.

I synnerhet lärarna i de humanistiska disciplinerna omfattade och förmedlade en ”karismatisk ideologi”, som innebar att de dels uppfattade och framställde sina egna mer eller mindre mödosamt förvärvade färdigheter som uttryck för personlig begåvning, dels bedömde eleverna enligt samma mall. Lärarna underlät att lära ut så triviala ting som studieteknik och liknande, vilket gick ut över de elever som inte hade tillgång till särskilt mycket kultur utöver den som förmedlades i utbildningssystemet. ”Begåvningsideologin” och ”den karismatiska ideologin” tjänade därmed till att upprätthålla och rättfärdiga de sociala och kulturella privilegierna genom att låta dem framstå som uttryck för olikheter i individuell ”begåvning”.

Även studenterna spelade med i detta spel. Den karismatiska pedagogiken innebar ett utbyte. Lärare och studenter utbytte bevis på sin egen begåvning och odlade gemensamt den romantiska föreställningen om det intellektuella arbetet som fritt och inspirerat skapande; den universitetslärare som vägrade spela med, som försökte lära ut tekniker för det intellektuella arbetet, framstod i studenternas ögon som en simpel skollärare. ”Själva den magistrala föreläsningen är ytterligare ett utbyte, eftersom virtuosens kraftprov underförstått riktar sig till individer som är värdiga att mottaga och att uppskatta det. Universitetsutbytet är ett utbyte av gåvor där var och en av deltagarna tillskriver

den andre det som han förväntar sig av denne, erkännandet av sin egen begåvning.” (*Les héritiers*, 1964, pp. 94f.)

Den sist citerade meningen innehåller, genom Bourdieus lek med dubbelbetydelsen hos ordet *don* (begåvning, gåva), en dold referens till hans egna analyser av gåvoutbytena i det traditionella bondesamhället. Av särskilt intresse för oss, som här försöker spåra utvecklingen av begreppet kulturellt kapital vid en tidpunkt då Bourdieu ännu inte börjat använda termen, är den tonvikt han lade vid att universitetspedagogikens utbyten handlar om erkännande. Kapital i Bourdieus mening är inte bara något som utbytes i största allmänhet, kapital är något vars värde erkännes, något för vilket det existerar en marknad. En viss typ av intellektuell eller retorisk briljans är i sig inget kapital om efterfrågan saknas. I sina tidiga utbildningssociologiska studier analyserade Bourdieu den speciella marknad som den humanistiska fakulteten och vissa studentkretsar utgjorde i början av sextiotalet, och han pekade på att den förhärskande ”begåvningsideologin” och karismatiska pedagogiken utgjorde en förberedelse för ett slags tillvaro -- som intellektuell, som universitetslärare -- som få bland studenterna egentligen hade någon chans att få uppleva. Den arbetsmarknad som väntade efterfrågade något helt annat. Detta var de år i början av 1960-talet då antalet studenter ökade lavinartat, varav många stammade från samhällsklasser som tidigare inte sänt sina barn till högre utbildning. Objektivt sett hade de små utsikter att följa sin professor i fotspåren eller att finna en likvärdig levnadsbana, ett sakförhållande som de sorgfälligt dolde för sig själva. Med facit i hand vet vi vilken historia Bourdieu beskrev. Det var förhistorien till 1968 års händelser. Senare skulle han ofta återvända till betingelserna för och effekterna av 1968 års studentuppror, men redan 1964 hade han publicerat den diagnos -- konflikten mellan subjektiva förhoppningar och objektiva framtidsutsikter -- som han även fortsättningsvis skulle hålla fast vid som den avgörande förklaringen.

6. Arv och miljö

Spelar det biologiska arvet alls ingen roll för ”begåvningen”? Vad hade Bourdieu att säga i den eviga debatten om arv kontra miljö? Han kunde givetvis förutse attacker från dem som hävdade det biologiska arvets betydelse. I en fotnot i konklusionen till *Les héritiers* föregrep han invändningarna genom att omformulera frågan till ett sociologiskt metodproblem och därmed övervältra bevisbördan på meningsmotståndarna:

> ”Genom att understryka den *ideologiska funktion* som tillflykten till idén om begåvningsskillnader under vissa förhållanden kan fylla, har vi inte för avsikt att förneka att de mänskliga förståndsgåvorna kan vara naturligen ojämnt fördelade -- även om vi inte ser något skäl till varför inte den genetiska slumpen skulle sprida ut dessa olikheter i begåvning jämnt mellan de olika sociala klasserna. Men denna synbara naturliga fördelning är abstrakt, och eftersom den sociologiska forskningen inte får mynna ut i hänvisningar till "naturen" annat än då man givit upp hoppet om att finna orsaker, så måste den ålägga sig att misstänka att det bakom de ögonskenliga naturliga olikheterna föreligger en socialt bestämd kulturell olikhet, och att metodiskt avtäcka denna. Det finns därför aldrig anledning att vara säker på att de olikheter mellan människor som kan konstateras i en given social situation skulle vara av naturlig art. I denna fråga är det, så länge man inte utforskat alla de vägar längs vilka de sociala olikhetsfaktorerna verkar och så länge man inte uttömt alla pedagogiska grepp för att överskrida dessa faktorers verkan, bättre att tvivla för mycket än för litet.” (*Les héritiers*, 1964, p. 111 not 1)

Bourdieus begrepp om det kulturella kapitalet tillät honom att fästa uppmärksamheten vid att ett och samma fenomen kunde ha helt olika mening och funktion för studentgrupper med olika kapitalinnehav. Att vara överliggare kunde vara ett privilegium för de kulturellt bemedlade studenterna, medan en utdragen studietid kunde utgöra ett handikapp för studenter ur lägre sociala skikt. För de privilegierade studenterna kunde studier vid universitetets humanistiska fakultet tjäna som en tillflykt, en räddningsplanka om studieresultaten inte räckte för inträde vid mer åtråvärda utbildningar, medan samma humanistiska studier kunde fungera som en förvisning för underprivilegierade studenter -- samt för döttrarna till lägre tjänstemän.

Frågan om könsskillnader förtjänar en kommentar, eftersom Bourdieu ofta kritiserats för att överbetona klasskillnaderna. I själva verket var skillnader mellan manliga och kvinnliga studenter ett

framträdande tema redan i de tidiga utbildningssociologiska studierna. Bourdieu noterade bl.a. att de kvinnliga studenterna var överrepresenterade vid humanistisk fakultet, att de till sin tillvaro vid universitetet överförde sin vårdande hållning (de ägnade sig åt att organisera de symboliska utbytena), att de i jämförelse med sina manliga kurskamrater var mer ”skolanpassade”, mindre mottagliga för den karismatiska ideologin och mindre benägna att uppfatta sina studier som en intellektuell kallelse (vilket innebar att de hade en mer realistisk uppfattning om den framtida yrkesutövningen), att deras självuppfattning var mer modest och att de i högre grad erkände värdet av att lära det intellektuella arbetets tekniker. Det hindrar inte att Bourdieu framför allt intresserade sig för de manliga studenterna, och skulle fortsätta att göra så. Denna ensidighet, som några av hans kvinnliga medarbetare försökt råda bot för, kan i någon mån förklaras av hans egen upptagenhet av frågan om hur eliterna reproduceras. Till dels grundas kanske ändå kritiken mot Bourdieu för att han skulle stirra sig blind på klassförhållandena på att man läst honom med den empiristiska sociologins glasögon, enligt vilka socialt och geografiskt ursprung och kön är ”förklaringsvariabler”. På sina ställen inbjöd Bourdieus tidiga utbildningssociologiska studier till en sådan läsning. Han hävdade där, med stöd av eget och andras empiriska material, att studenternas sociala ursprung är den faktor som (i jämförelse med kön, ålder och geografiskt ursprung) starkast differentierar bland studenterna, den främsta determinanten till deras attityder, den enda determinant vars verkan sträcker sig till alla domäner och alla nivåer av studenternas erfarenhet. Läsaren får onekligen intrycket att Bourdieu var ute efter att isolera faktorerna och avgöra vilken av dem som ”förklarar mest”. Vissa inslag i de ungefär samtidiga statistiska studierna av museibesökare kan ge samma intryck. Ett sådant tillvägagångssätt skulle gå stick i stäv med metoden i Bourdieus senare arbeten, av vilka med önskvärd tydlighet framgår att det sociala ursprunget, med faderns yrke och utbildning som indikator, förklarar så mycket inte för att detta ursprung skulle vara en ”orsak”, utan för att begreppet om socialt ursprung sammanför ett helt spektrum av sociala och kulturella bestämningar, vilkas verkningar måste redas ut.

Kanske kan den ibland osofistikerade argumentationen i de tidiga studierna förklaras av att de var just tidiga, att de konturer av skolans och kulturens plats i det samtida franska samhället som där tecknades senare skulle fyllas ut. Att framställningen var så starkt konturerad hade utan tvivel dessutom med det polemiska syftet att göra. Studierna påbörjades för snart fyrtio år sedan. Dagens läsare, som kanske tycker att detta oupphörliga påvisande av det sociala ursprungets betydelse är att slå in öppna dörrar, får inte glömma att vi har Bourdieus och andras empiriska utbildningssociologiska arbete att tacka för att sådana samband i dag framstår som självklara. När *Les héritiers* publicerades torde den rådande föreställningen ha varit att skolframgångar och förmåga att rätt uppskatta kulturskatterna berodde av personliga kvaliteter och god vilja och inget annat. Faktum är att boken väckte stor förargelse -- Bourdieu har berättat att gamla vänner slutade hälsa på honom på gatan -- och att den lästes uppmärksamt av de upproriska studenter som under senare häften av sextiotalet tog strid med det traditionella universitetets värden.

Dessutom framgår redan av de tidiga studierna att Bourdieu inte hade för avsikt att låta analysen stanna vid ett utpekande av socialt ursprung som en bakgrundsvariabel, att korreleras med exempelvis utbildningsval eller utbildningsframgång. Han försökte förstå samspelet mellan socialt och geografiskt ursprung och vad det innebär att vara man eller kvinna i bestämda sociala situationer och inom bestämda sociala grupper. Vidare lade han vikt vid att de kulturella tillgångarna är rörliga och föränderliga, de avgörs inte en gång för alla när man föds in i en viss familj utan av den fortsatta livsbanan, och främst av banan genom utbildningssystemet. Till och med ett barn som infinner sig tämligen kulturellt utblottat i skolan kan i extrema fall, om det självt och familjen besitter särskilda egenskaper och om skolgången utvecklas som ”en obruten följd av mirakler och ansträngningar” ta sig ur sitt kulturella underläge. En sådan osannolik ”kontinuerlig följd av framgångar (liksom folkskollärarens upprepade råd)” kan leda fram till gymnasiestudier och ännu längre. (*Les héritiers*, 1964, p. 40.) Dessa konstateranden (som läsaren inte kan undgå att uppfatta som självbiografiska) illustrerar hur Bourdieu vägrade att betrakta socialt ursprung som något slags lineär kausal determinant. För övrigt framgick av hans eget empiriska material att de elever med härkomst i de folkliga klasserna vilka (i likhet med Bourdieu själv) tagit sig in på den prestigeladdade motsvarigheten till svensk helklassisk gymnasielinje ofta presterade bättre studieresultat än

medelklasstudenterna, ett fenomen som Bourdieu förklarade med att de som nått så långt inom utbildningssystemet utgör en extremt hårt gallrad grupp, i förhållande till sin ursprungsklass mycket mer selekterad än medelklasstudenterna.

Varför fastnade Bourdieu så småningom för termen ”kulturellt kapital” som en beteckning för det slags tillgångar, både nedärvda och förvärvade, vilkas överföring och fördelning han studerade i sina tidiga utbildningssociologiska studier? Som vi sett använde han fortfarande vid denna tid, mitten av sextiotalet, en mängd alternativa termer. Valet av huvudordet ”kapital” kräver här ingen ytterligare förklaring, vi har ordat nog därom. Att han valde attributet ”kulturellt” torde sammanhänga med att han under loppet av sextiotalet kom att fastna för en snäv innebörd av termen ”kultur”. I sina tidigaste studier använder han gärna det så kallade breda eller antropologiska kulturbegreppet, som täcker snart sagt vilka som helst mänskliga livsformer och symbolsystem. Mot slutet av sextiotalet skulle han alltmer konsekvent övergå till att med ”kulturen” (i singularis) avse legitim, auktoriserad, dominerande kultur -- dvs. vad vi i Sverige (och alltid kringgärdat av citationstecken och reservationer) benämner ”finkultur”.

Härvidlag gick Bourdieu mot strömmen. Under sextiotalet hade nämligen ett nytt forskningsfält öppnats i Frankrike: ”masskulturen”. I debatten cirkulerade uppfattningen att masskulturen var ett nytt fenomen som börjat genomsyra hela samhället och tenderade att göra föreställningen om den klassbundna kulturen obsolet. Bourdieu gick tidigt under sextiotalet i offentlig polemik med de ”massmediologer” som spred detta budskap, och hans egna tidiga kultur- och utbildningssociologiska studier pekade i helt annan riktning. Kulturen i snävare mening, det vill säga överklassens kultur, var i högsta grad levande och verksam som ett slags rikslikare för hela det franska samhället. Alla grupper tenderade att erkänna dess överlägsenhet, låt vara att de folkliga klasserna var väl medvetna om att det inte var någon kultur för dem.

Det förtjänar att understrykas att det franska utbildningssystemet i extremt hög grad premierar innehav av *culture générale*. Det gäller fortfarande i dag; för en svensk ter det sig en smula exotiskt att det i Frankrike till och med produceras läroböcker i *culture générale* eller ”allmänbildning”, avsedda för studenter som förbereder sig för intagningsproven till *les grandes écoles*. Det förefaller troligt att Bourdieus speciella kulturbegrepp ursprungligen, under det tidigaste sextiotalet, växte fram som ett redskap för studiet av det slags *culture générale* som spelar så stor roll inom det franska utbildningssystemet och för rekryteringen till maktens fält. Här, som i många andra avseenden, tror jag att Bourdieus sociologi präglats av hans tidiga upptagenhet av utbildningssociologins problem. Begreppet kulturellt kapital syftar inte blott till att fånga in fördelningen av privilegier och tillgångar. Bourdieus analyser av det kulturella kapitalet har alltid i hög grad handlat om hur människor införlivar och befäster dessa tillgångar, vilket i Frankrike i ovanligt hög grad sker inom utbildningssystemets ram.

Bourdieu har hållit fast vid denna speciella definition av kultur. Ur hans perspektiv är uttryck som folkkultur eller arbetarkultur ett *contradictio in adiecto*. Det folkliga är inte kultur och det kulturella är inte folkligt. I sina analyser har han företrädesvis så att säga betraktat den sociala världen från den härskande kulturens utkikspunkt. Det innebär exempelvis att hans synoptiska kartor över smakernas och livsstilarnas fördelning i hela det franska samhället liknar en på sin spets balanserande triangel. Överst utbreder sig ett spektrum av särskilda och särskiljande smaker och livsstilar, varunder registret smalnar längre ned i folkdjupet. (Den först publicerade synoptiska kartan av denna art återfinns på de transparenta bladen mellan sidorna 10 och 11 i ”Anatomie du goût”, 1976, omtryckt i *La distinction*, 1979.) Dessa grafer speglar Bourdieus välbekanta tes att den dominerande klassen i sitt förhållande till kulturen drivs av kravet att utmärka, urskilja och särskilja sig. Om vi får tro Bourdieus resultat är helt enkelt ”de folkliga klasserna”, varmed avses arbetare och lantbrukare, mycket mer enhetliga i sin relation till den dominerande kulturen.

Åtskilliga av Bourdieus läsare -- bland andra de som önskar lyfta fram arbetarkulturens, subkulturernas eller motkulturernas egenart och egenvärde och helst däri spåra motståndspotentialer och upprorsmöjligheter -- har protesterat mot hans sätt att handskas med kulturbegreppet. Reaktionen är begriplig. Bourdieus begrepp kulturellt kapital är i första hand lämpat för studier av samhälleliga dominansförhållanden, och hans mogna författarskap är i hög grad ägnat åt studiet av samhällets eliter. Den som är mindre intresserad av frågan varför dominerade kulturer är dominerade och i stället

önskar beskriva och analysera den så att säga ”interna” organisationen hos arbetarkulturen eller någon mot- eller subkultur, bör möjligen söka sig till andra inspirationskällor. Därmed inte sagt att Bourdieu varit ointresserad av de folkliga klasserna: de tidigaste studierna i Algeriet och Béarn gällde just bönder och arbetare, ett intresse som även senare följt honom. Han bidrog exempelvis aktivt till att i Frankrike introducera Paul Willis' engelska studie av arbetarklasspojkars hållning till skolan och det framtida lönearbetet, och ett antal av hans lärjungar har ägnat sig åt undersökningar av arbetare, arbetslösa och immigranter (se bl.a. en del bidrag i *La misère du monde*, 1993).

I den nordiska debatten om kulturforskningens problem har man ofta mot varandra ställt två kulturbegrepp: 1. kulturen i den traditionella meningen av högkultur, finkultur, elitkultur, och 2. kulturen i bredare antropologisk mening. Det förstnämnda slaget av kulturbegrepp är inte sällan försett med värdeladdningar, positiva eller negativa. Det sistnämnda har ofta betraktats som icke-normativt och mer vetenskapligt. Bourdieus kulturbegrepp utgör en tredje art. Det tjänar kort sagt till att studera kultur nummer 1 i dess egenskap av kultur nummer 2. Det avser de verk, praktiker och föreställningar som, i ett land som Frankrike, de facto utgör en auktoriserad, legitim kultur vars värde tenderar att erkännas i alla sociala skikt, även av de människor som är utestängda från densamma.

7. Ekonomiskt kapital, socialt kapital

”Det sociala rummet”, *l'espace social*, är Bourdieus sätt att beteckna det konstruerade systemet av relationer mellan sociala grupper (klasser, klassfraktioner, yrkesgrupper). De flesta metoder för klassanalys eller social stratifiering lyfter framför allt fram den ”vertikala” dimensionen (bourgeoisie, mellanskikt, arbetarklass eller socialgrupp 1,2,3). Med sina studier av den franska samhällsstrukturen som ett ”rum” har Bourdieu lämnat de endimensionella metaforerna (samhället som en stege eller trappa) bakom sig. Till hans vägande bidrag till dagens sociologi hör att begreppen kapital, habitus, fält, intresse, konverteringsstrategier etc är väl ägnade för undersökningar av ”horisontella” dimensioner, dvs. relationer mellan positioner som intages av sociala grupper vilka besitter symboliska eller materiella tillgångar av jämförbar omfattning men av olika art.

En ström av studier från Centre de sociologie européenne har visat att motsättningen mellan kulturellt och ekonomiskt kapital utgör en ”horisontell” axel i det franska sociala rummet. Den år 1976 publicerade studien om ”smakens anatomi” var det första systematiska försöket att konstruera det sociala rummet och att spåra homologier mellan detta å ena sidan och fördelningen av livsstilar å den andra. I en rad följande studier framträdde samma fundamentala ”horisontella” axel. Den viktigaste motsättningen inom den dominerande klassen i Frankrike ställer mot varandra den fraktion som baserar sina positioner och sin reproduktion huvudsakligen på innehav av kulturellt kapital (här är utbildningsnivå den främsta indikatorn) och den fraktion som tillhör det ekonomiska maktfältet. Följaktligen är den dominerande klassens två mest extrema grupper universitetsprofessorerna vid de mest ansedda lärosätena i Paris och ledarna för de stora företagen. Samma motsättning delar upp medelklasserna i två stora fraktioner: skollärare, bibliotekarier m.fl. å ena sidan och småföretagare å den andra.

Att detta resultat -- motsättningen mellan kulturellt och ekonomiskt kapital -- ständigt återkommer som en ”horisontell” axel i de empiriska undersökningarna av det sociala rummet och fördelningen av livsstilar och smak förklarar den prominenta plats som det kulturella kapitalet intager i Bourdieus kartläggning av det franska samhället.

Ett i Bourdieus kapitalteori något udda begrepp är det sociala kapitalet. Härmed avses, förenklat uttryckt, tillgångar i form av släktrelationer, vänskapsband, personkontakter, eller det slag av stöd som före detta elever vid samma elitskola gärna ger varandra -- kort sagt ”förbindelser”. I likhet med begreppet kulturellt kapital förbereddes även begreppet socialt kapital i Bourdieus tidiga utbildningssociologiska undersökningar, närmast kanske som ett slags ad hoc-hypotes med vars hjälp variationer vilka inte kunde återföras till fördelningen av kulturellt och ekonomiskt kapital lät sig förklaras. Utan ”förbindelser” är det långt ifrån säkert att en högt skattad examen leder till en uppsatt position. Eller med Bourdieus senare terminologi: en individs innehav av socialt kapital avgör hans möjligheter att förränta sitt utbildningskapital.

Det sociala kapitalet bör inte räknas som en underavdelning till det symboliska kapitalet. Till skillnad från andra kapitalarter låter det sig inte lagras i materiella tillgångar eller i institutioner, teorier och texter, examina och titlar. Det är så att säga oupplösligt förankrat i de band som förenar individerna i en grupp med varandra. Närmare bestämt tänker sig Bourdieu att individerna i en grupp (familjen, släkten, en krets av före detta elever från samma elitskola etc) var och en på sitt håll intager positioner, ackumulerar kulturellt eller ekonomiskt kapital och knyter kontakter, vilket *tillsammantaget* utgör ett särskilt slags tillgång, det sociala kapitalet, som gruppens alla medlemmar kan dra fördel av. Därav begreppets något aparta ställning i Bourdieus kapitalteori. Bourdieu har uppenbarligen behövt det för att göra reda för något som inte låter sig förklaras med hänvisning till de övriga -- om man så vill mer ”anonyma” -- kapitalarterna. Ett återkommande tema i hans utbildningssociologiska undersökningar är att en högt skattad examen i sig inte garanterar en fortsatt socialt lyckosam livsbana; yrkeskarriären och andra sociala framgångar förutsätter att stöd från släkt, studiekamrater, vänner eller gynnare kan uppbådas vid behov. Detsamma gäller för framgångar inom ekonomins maktfält. Det sociala kapitalet utgör således en art av kapital som inte helt och hållet låter sig återföras till andra kapitalarter (kulturellt eller ekonomiskt kapital eller mer specifika arter som utbildningskapital, konstnärligt kapital etc), men som kan bidra till att förklara varför dessa övriga tillgångar ger en viss utdelning.

Lika litet som Bourdieus övriga nyckelbegrepp får det sociala kapitalet uppfattas som en etikett på givna empiriska fenomen. En första, intuitiv förståelse av begreppet socialt kapital hämtar med nödvändighet näring ur vardagstänkandets föreställningar om vänskapsrelationernas eller familjebandens betydelse. Och visst kan begreppet socialt kapital användas för att registrera fenomen vi redan tror oss känna till, såsom vänskapskorruptionens eller svågerpolitikens roll i kulturlivet eller politiken, men Bourdieu och hans medarbetare har framför allt intresserat sig för hur det sociala kapitalet förmedlas och ackumuleras och hur det kan konverteras till ekonomiskt kapital eller utbildningskapital (och omvänt). Inte minst har Bourdieu betonat det *arbete* som allt detta kräver; i hans och hans medarbetares studier framträder societetslivet som ett tids- och kostnadskrävande investeringsarbete och minst av allt som en drönartillvaro. Vidare ger Bourdieus utbildningssociologi exempel på hur begreppet socialt kapital kan användas som ett verktyg inte bara för att undersöka individers eller gruppers tillgångar utan även för studiet av relationer mellan institutioner: ett lärosäte som rekryterar elever ur uppsatta familjer eller vars före detta elever bekläder framskjutna positioner besitter därmed ett socialt kapital som adderas till dess rent ”skolmässiga” anseende.

Återigen står det klart att varje empiristisk definition av Bourdieus nyckelbegrepp blott är preliminär. Det sociala kapitalet är vid första påseende ett begrepp som låter oss klassificera och mäta tillgångar i stil med ett anrikt släktnamn eller ett väl utbyggt kontaktnät. För Bourdieu är dock människors praktiker och föreställningar viktigare än sådana fixa tillgångar. Begreppet socialt kapital är ett verktyg med vars hjälp ett forskningsobjekt som inte är omedelbart givet låter sig konstrueras: ett särskilt slag av ekonomi med egna mekanismer för överförande, investering, ackumulering och konvertering av tillgångar, en ekonomi som skiljer sig från de kulturella eller ”ekonomiska” tillgångarnas ekonomi men samtidigt gör dessa andra ekonomier mer begripliga.

Dessutom är det sociala kapitalet i likhet med andra kapitalarter ett begrepp som riktar sökarljuset mot relationen mellan tillgångar å ena sidan och föreställningarna om samma tillgångar å den andra. Ett socialt kapital existerar och är verksamt om och blott om tillgångarna (ett efternamn, en släkt, en giftermålsallians, ett kontaktnät mellan gamla elever från samma elitskola) låter sig omsättas i något som tillerkännes värde. Att blott klassificera och mäta tillgångarna vore oförenligt med Bourdieus metod. Hans kartläggningar av tillgångarna är alltid förenade med ett studium av de sociala kraftmätningar som lett fram till föreställningen att somliga tillgångar är mer värda än andra.

Det är ogörligt att utpeka avgränsade empiriska fenomen och slå fast att just här existerar per definition kapital i Bourdieus mening. Bourdieu och hans medarbetare har använt begreppet för att analysera de mest skilda fenomen. Kapitalbegreppet tillåter studier som håller samman åtskilliga fenomen vilka annars brukar splittras upp på samhällsvetenskapliga eller humanistiska specialdiscipliner. Bourdieus intresse för *relationer* mellan kapitalarterna och mellan sociala grupper utrustade med olika slag av kapital har inneburit att han satt sig över de skrankor som åtskiljer konstvetenskap och ekonomisk sociologi, filosofihistoria och politisk sociologi, eller gastronomi och

estetik, specialiteter som ur andra perspektiv kan förefalla varandra avlägsna. Bourdieus sociologiska projekt genomsyras av övertygelsen att utbildningssociologin är omöjlig att isolera från kultursociologin (alltsedan sextiotalet har han hållit fast vid tesen att ojämlikheten inför Skolan är en aspekt av ojämlikheten inför Kulturen). Han har även slagit broar mellan utbildnings- och vetenskapssociologin: skillnaderna mellan ”tankeskolor” eller ”vetenskapliga skolor” kan ofta återföras till skillnader mellan skolor i mer bokstavlig mening, och därmed till skillnader i de banor genom utbildningssystemet som olika vetenskapsmän beskrivit och det utbildningskapital och vetenskapliga kapital de där ackumulerat. Ja, själva forskarsamhällets uppsplittring i subdiscipliner -- en arbetsdelning som enligt Bourdieus analyser ofta snarare är socialt än vetenskapligt motiverad -- låter sig analyseras med hjälp av kapitalbegreppet: olika specialister slår vakt om sina egna allt mer specialiserade investeringar hellre än att utsätta sig för konkurrensen på en större vetenskaplig marknad. (Hellre nummer ett i sin by än nummer två i Rom, som talesättet lyder.)

De objekt som Bourdieu önskar fånga in med hjälp av kapitalbegreppet kan te sig svårfångade. Begreppet socialt kapital använts för att undersöka individers, men även gruppers (familjer, yrkeskårer etc), utbildningsinstitutioners, företagsstyrelsers eller exklusiva klubbars tillgångar. På liknande sätt kan det kulturella kapitalet återfinnas på olika nivåer, eller i olika ”tillstånd”: förkroppsligat tillstånd (som system av dispositioner, dvs. habitus), objektiverat tillstånd (målningar, böcker, verktyg etc) samt institutionaliserat tillstånd (examina, utbildningstitlar etc). Om vi strävar efter empiristiska definitioner tycks vi kunna finna kapital överallt.

Bourdieus uttryck ”tillstånd” <*état*> kan leda tanken till fysikaliska fenomen (ett och samma ämne kan existera i fast, flytande eller gasformigt tillstånd). Ibland har han använt ordet energi, eller till och med ”den sociala fysikens energi” för att karaktärisera kapitalet. Det är dock inte fråga om en återgång till Comte. Bourdieu har inte varit ute efter att studera mekanismerna hos något slags allmänt "samhälle" i singularis à la Comte. ”Kapitalet är ett socialt förhållande, dvs. en social energi som varken existerar eller producerar sina effekter annat än inom det fält där det produceras och reproduceras.” (*La distinction*, 1979, p. 127) Med andra ord: ett bestämt slag av kapital måste studeras i de sociala sammanhang (jfr avsnittet nedan om fält) där det ackumuleras, överförs och fungerar. En annan väsentligt skillnad i jämförelse med Comtes positivistiska tradition är den vikt som Bourdieu fäst vid det förkroppsligade kapitalet, det vill säga habitus: ett sociologiskt studium av den objektiva sociala världen måste enligt Bourdieu inkludera människors sätt att orientera sig i samma sociala värld.

8. Habitus och strategier

Med habitus avser Bourdieu system av dispositioner som tillåter människor att handla, tänka och orientera sig i den sociala världen. Dessa system av dispositioner är resultatet av sociala erfarenheter, kollektiva minnen, sätt att röra sig och tänka som ristats in i människors kroppar och sinnen. Bourdieus habitusteori vilar egentligen på en enkel tanke: människors habitus, som formats av det liv de dittills levt, styr deras föreställningar och praktiker och bidrar därmed till att den sociala världen återskapas eller ibland -- nämligen i händelse av bristande överensstämmelse mellan människors habitus och den sociala världen -- förändras.

Bland de talrika definitioner av begreppet som förekommer i Bourdieus arbeten tillhör följande de mest klargörande.

> ”[...] *habitus*, system av varaktiga och överförbara *dispositioner*, strukturerade strukturer som är ägnade att fungera som strukturerande strukturer, det vill säga som strukturer som genererar och organiserar praktiker och representationer, vilka kan vara objektivt anpassade till sina mål utan att förutsätta någon medveten målinriktning, och utan att förmågan att bemästra de operationer som krävs för att nå dessa mål behöver vara artikulerad. Dessa system av dispositioner är objektivt ’reglerade’ och de är ’reguljära’ utan att alls vara resultatet av att man åtlyder regler. Allt detta gör att de är kollektivt orkestrerade utan att vara någon skapelse av en orkesterdirigents organiserande handlande”.
>
> (*Le sens pratique*, 1980, pp. 88f. En kortare version av samma stycke text förekom i *Esquisse...*, 1972, p. 175 och i den engelskspråkiga versionen *Outline...*, 1977, p. 72.)

Habitusbegreppet hänger nära samman med begreppet kapital. Enligt Bourdieu är habitus en av kapitalets existensformer. I sina studier av exempelvis det kulturella kapitalet har han ständigt oscillerat mellan att studera å ena sidan dess institutionaliserade (examina, titlar etc.) eller objektiverade (bibliotek, konstverk etc.) former, å andra sidan dess förkroppsligade former (”bildning”, ”smak”, förmåga att särskilja och värdera musikaliska eller konstnärliga verk och stilar, språklig kompetens -- med ett ord: habitus).

Om således förkroppsligat kapital är habitus, gäller då det omvända? Är habitus alltid kapital? Nej, inte nödvändigtvis. Varje människa är per definition utrustad med habitus, men somliga medborgares habitus värderas som bekant högre än andras, en värdesättning som dessutom kan skifta från grupp till grupp. Kapital i Bourdieus mening är tillgångar som i den sociala världen tillerkännes värde, varav följer att det existerar typer av habitus som knappast alls, eller blott så länge vi rör oss inom bestämda grupper, kan fungera som kapital. Annorlunda uttryckt: var och en av oss är begåvad med en habitus, men det är marknaden som avgör vilka ingredienser i och effekter av denna habitus som kan fungera som kapital.

Det är fullt förenligt med Bourdieus terminologi och begreppsapparat att, som ovan, tala om enskilda individers särskilda habitus. Ur detta perspektiv finns det lika många habitus som människor. Ett tydligt exempel på Bourdieus intresse för enskilda individers synnerligen egna habitus var Heideggerstudien, först publicerad på franska 1975. Här tjänade hänvisningen till föremålets habitus -- inte bara filosofens sätt att tänka och skriva utan även dennes säregna sätt att att tala, kroppshållningen, den omoderna svarta kostymen, hela den framtoning av hantverkare från bondlandet som passade så illa i nykantianernas salonger -- som ett viktigt led i Bourdieus förklaring till hur Heidegger kunde vinna sådan framgång i företaget att utmana nykantianernas hegemoni och upprätta en helt ny position inom den tyska universitetsfilosofin.

Att Bourdieus habitusbegrepp skulle gälla grupper men inte individer är således en missuppfattning. Däremot är det sant att Bourdieu aldrig stannat vid analysen av individernas habitus. Den sociologiska betraktelsen förutsätter att sökarljuset riktas mot det som förenar och skiljer grupper av människor. Ur det senare perspektivet kan habitus tillskrivas grupper: klasser, klassfraktioner, yrkesgrupper, familjer. Den habitus som utmärkte Martin Heidegger var inte uteslutande en individuell egenhet, han var faktiskt förstagenerationsintellektuell, hantverkarson, uppvuxen fjärran från metropolerna och från det intellektuella och mondäna liv i vilket tidens dominerande filosofer, nykantianerna, var hemmastadda. Bourdieus grundläggande tanke är helt enkelt att det finns ”klasser” av sociala betingelser och ”klasser” av erfarenheter som ger upphov till ”klasser” av habitus (”klasshabitus” skall, så som termen används i Bourdieus senare arbeten, således inte förväxlas med marxismens begrepp om exempelvis klassbestämda ideologier, kopplade till gruppers placering i förhållande till produktionsprocessen). Att han så ofta framhävt dessa ”klasser” av habitus skall inte tolkas som uttryck för något slags ontologiskt postulat om att det kollektiva är ”verkligare” än de individuella, unika individerna. Snarare har Bourdieu (helt i linje med traditionen från Durkheim) utgått från att sociologen bör följa andra metodregler än exempelvis individualpsykologen: ”Sociologin behandlar som identiska alla de biologiska individer som, eftersom de är produkten av samma objektiva betingelser, är utrustade med samma habitus [...].” (*Le sens pratique*, 1980, p. 100)

Som framgått är Bourdieus begrepp habitus och kapital nära knutna till varandra. I empiriska undersökningar kan sociologen närma sig detta samband från flera håll. Människors habitus är formade av bestämda sociala betingelser, bland vilka kapitalarternas fördelning är av grundläggande betydelse: en ”född” intellektuell är uppvuxen i en familj där det kulturella kapitalet väger mycket tyngre än det ekonomiska kapitalet, medan industriledarens barn ärver kapital med den omvända fördelningen. Skillnader mellan människors habitus kan därmed relateras till sammansättningen hos deras nedärvda eller förvärvade kapital. Omvänt kan studiet av habitus förklara att människor hanterar sina kapitalinnehav på skilda sätt: människors habitus styr deras sätt att investera, ackumulera eller konvertera kapital, och en viss habitus kan under bestämda omständigheter, om ”efterfrågan” föreligger, fungera som kapital.

Många socialisationsteorier bygger på en grundläggande dikotomi: därute ”i samhället” finns normer som ”internaliseras”, det vill säga hamnar bakom individernas pannben. Bourdieus sociologi

representerar en motpol till detta slag av tänkande. I stället för termer som ”internalisering” eller ”socialisation”, som ligger nära till hands för den som är bekant med amerikansk eller tysk sociologi eller socialpsykologi, föredrar han ordet *incorporation*, ”inkorporering” eller ”förkroppsligande”. Det system av dispositioner, av Bourdieu benämnt habitus, som bestämmer hur människor handlar, tänker, uppfattar och värderar i givna sociala sammanhang, finns nedlagt i kroppen. I oräkneliga vardagssituationer, med början under den tidigaste barndomen, i familjen, i skolan, formas människors förmåga till ”praktiskt bemästrande” <*maîtrise pratique*>, för att anföra ett annat av Bourdieus centrala begrepp. Den sociala världen är så komplicerad -- ett paradigmatiskt exempel var Bourdieus analys av hederns komplexa krav i samband med gåvoutbytena bland kabylerna -- att ingen aldrig så komplett uppsättning explicita regler eller normer kan erbjuda en uttömmande förklaring till att människor faktiskt förmår bemästra sina egna praktiker.

Habitusteorin är således oförenlig med den modell enligt vilken människan betraktas som ”bärare” av något slags utvärtes sociala normer eller strukturer (i marxistisk tradition talas i denna mening om människan som *Träger*). De sociala förhållandena finns lagrade inom oss. Bourdieu har ofta inskärpt att historien existerar ***både*** i reifierat tillstånd (den objektiverade eller institutionaliserade historien i form av institutioner, lagar, byggnader etc.) och i förkroppsligat tillstånd.

Vi kan leva under vissa sociala betingelser eftersom liknande betingelser format oss, till kropp och själ. Resonemanget kan vid första påseende förefalla behavioristiskt, en tolkning som Bourdieus eget ordval inbjuder till: betingelser åstadkommer betingningar. Men habitusteorin är minst av allt en stimulus/respons-teori. Den syftar till att skjuta in ett förklarande led mellan de sociala förhållandena och individernas beteenden. Ur Bourdieus perspektiv existerar ingen direkt och oförmedlad påverkan från de sociala strukturerna och normsystemen till individerna. Grundmönstret i hans analyser är följande: Individerna (eller grupperna) har i bagaget ett system av dispositioner, en habitus, som tillåter dem att utifrån ett begränsat antal principer generera de sätt att handla, tänka, uppfatta och värdera som krävs i bestämda sociala sammanhang. Deras handlingar, tankar, uppfattningar och värderingar är inga direkta avtryck av yttre förhållanden, utan resultatet av mötet mellan människors habitus och de sociala sammanhang där de inträder. Detta möte är ett centralt tema i så gott som alla Bourdieus arbeten. Han har med andra ord närmat sig den sociala världen från två håll: för det första undersöker han individers och gruppers system av dispositioner, för det andra studerar han system av sociala positioner. Att habitus är en produkt av betingningar innebär att den är en produkt av en historia, och därmed föränderlig. Habitus kan förstärkas, försvagas eller transformeras, exempelvis genom att människor hamnar i nya existensbetingelser; dessutom kan man, hävdar Bourdieu, i någon mån kontrollera sin habitus genom att göra sig medveten om den, genom ”socioanalys” för att använda hans egen term.

Bourdieus sätt att arbeta befinner sig långt från många sociologiska traditioner som med viss rätt kan sorteras in under rubriken ”beteendevetenskap”. I hans senare arbeten är beteendena inga egentliga vetenskapliga studieobjekt, och han har ansträngt sig att undvika direktkopplingar (korrelationer) mellan människors tillgångar eller egenskaper och deras beteenden. Ett och samma beteende (att rösta på ett visst parti, konsumera vissa slag av kultur, välja en viss utbildningslinje) kan ha olika mening och fylla olika funktion för skilda grupper. Omvänt kan, beroende på de aktuella sociala omständigheterna, samma habitus ge upphov till ett brett spektrum av beteenden.

Bourdieu har envist försökt förklara beteenden med hänvisning till mötet mellan habitus och sociala omständigheter. Ja, noga taget tar förbindelsen mellan habitus och beteende vägen över ”strategier”. Med ”strategi” avses kort sagt individers eller gruppers medvetna eller omedvetna försök att försvara eller förbättra sin position. I Bourdieus analyser möter vi ideligen samma förklaringsmodell: en given habitus möjliggör ett bestämt register av strategier som, alltid i relation till de aktuella omständigheterna, ger människorna ett bestämt spelrum, en betingad frihet om man så vill. I denna mening är beteendena resultat av människors vilja och deras aktiva handlande. Bourdieus sociologi brukar då och då anklagas för att inrymma en deterministisk människosyn, men det handlar i så fall minst av allt om sociologisk determinism av den sort som härleder människors beteenden direkt ur de sociala omständigheterna. Bourdieu är i allra högsta grad uppmärksam på förhållandet att människor besitter intentioner, vilja och en förmåga till aktivt handlande. Däremot försummar han aldrig att resa frågan om hur dessa intentioner, denna vilja och denna handlingsförmåga inplanterats,

och i den meningen är hans metod givetvis ”deterministisk” i betydelsen att den söker sociala determinanter.

Bourdieus kapitalteori tillåter således inte att kapitalen betraktas som fixa resurser. De är ständigt föremål för strider. Grupper (klasser, klassfraktioner, yrkesgrupper, familjer) utvecklar strategier för att bevara eller öka värdet av sina egna innehav, och för att förhindra andra sociala grupper vilkas kapitalinnehav har en annan sammansättning att göra detsamma. Många sociala strider gäller hur olika kapitalarter skall värdesättas, vilket kan ta formen av en kamp om ”växelkurserna”. Hur skall skolkapital (höga betyg) värderas vid antagning till högre utbildning? Vilket är förhållandet mellan ett givet utbildningskapital (en viss examen) och lönens storlek? Vad är förtrogenhet med ett visst slag av musik värd omräknad i allmänt kulturellt kapital?

Sociala strategier utgör ofta konverteringsstrategier, som när småföretagarens dotter blir lärare (en inväxling av ekonomiskt kapital mot utbildningskapital) eller den intellektuelle gifter sig till pengar eller, för att välja ett historiskt exempel, bördsaristokratin gav sina söner en god utbildning vilket i sin tur öppnade vägen till ekonomiska framgångar (dvs. en konvertering av *capital de noblesse* till utbildningskapital och ekonomiskt kapital). Som framgår av dessa exempel har Bourdieus begrepp konvertering en speciell innebörd, som avser möjligheterna att utnyttja en viss art av kapital för att skaffa sig en annan mer räntabel eller legitim art av kapital, utan att det första kapitalinnehavet för den skull behöver gå förlorat. Såtillvida är analogin med i snäv mening ”ekonomiska” företeelser som valutaväxling vilseledande.

Det som intresserat Bourdieu är framför allt de föränderliga relationerna mellan olika kapitalarter, och därmed relationerna mellan grupper som besitter kapital av olika art och olika omfattning. När vi tar del av hans och hans medarbetares kartläggningar av kapitalarternas fördelning måste vi hålla i minnet att det är fråga om föränderliga system. Värdet av olika kapitalarter och reglerna för konvertering är ständigt föremål för strider. I kampen om tillgångar och positioner kommer olika ”reproduktionsstrategier” till användning, varmed Bourdieu avser att ”individerna eller familjerna omedvetetet eller medvetet strävar efter att bevara eller öka sina nedärvda tillgångar och uppehålla eller förbättra sin motsvarande position inom klassförhållandenas struktur” (*La distinction*, 1979, pp. 145). Definitionen illustrerar att ”strategi”, som Bourdieu brukar ordet, inte behöver implicera medvetenhet eller rationell kalkyl. Individer och familjer kan använda sig av många slag av reproduktionsstrategier: att välja en äktenskapspartner ur ett bestämt socialt skikt, att sätta fler eller färre barn till världen, att skaffa sig eller sina barn utbildning, att sörja för att tillgångarna överförs mellan generationerna, etc.

9. Fältbegreppet

I början av 1970-talet introducerade Bourdieu ett nytt begrepp, fält. Den vidaste tänkbara definitionen av begreppet fält lyder: ett fält är ett system av relationer mellan positioner. Vi bör tänka oss ett socialt fält i analogi med ett fysikaliskt fält, låt säga ett gravitationsfält eller ett elektriskt eller magnetiskt fält. Bourdieus undersökningar av sociala fält påminner om den fysiklaboration vi nog alla minns från skolan, när ett papper lades på en magnet och beströddes med järnfilspån. De sociala fälten är inte så annorlunda, med sina poler som attraherar eller repellerar oss och bestämda på förhand uppdragna kraftlinjer, banor, orienteringsmöjligheter.

Från och med mitten av 1970-talet har Bourdieu och hans medarbetare publicerat studier av framför allt kulturella fält varmed avses konstens, litteraturens, vetenskapens och religionens fält. De har även studerat en mängd andra andra sociala fält knutna till eliterna i det franska samhället: politiker, företagsledare, ekonomer, journalister, jurister, biskopar, etc.

En poäng med fältbegreppet är att det tillåter oss att betrakta ett utsnitt ur det sociala livet som en egen redan på förhand strukturerad värld som existerar redan innan vi träder in i den. Tag som exempel ämnet pedagogik. En student som vill ägna sig åt pedagogikämnet träder in i en en värld som med vissa förbehåll kan karaktäriseras som ett socialt fält. Fältet befolkas av forskare och högskolelärare, skolpolitiker och administratörer, redaktörer för pedagogiska facktidskrifter, skoljournalister och debattörer i medierna, läromedelsproducenter, forskningsrådens och andra

anslagsgivares ledamöter och handläggare, m.fl. Alla är utrustade med olika slag av symboliskt kapital som fungerar som ammunition i striderna dem emellan. Forskarna är indelade i olika fraktioner som besitter olika arter av symboliskt kapital: somliga behärskar statistiska forskningstekniker och andra s.k. kvalitativa metoder, somliga är empirister, andra feminister och åter andra multikulturalister. Bland anslagsgivarna finns sådana som prioriterar pedagogisk forskning av den sort som lovar att lösa dagsaktuella problem, medan andra sätter en ära i att stödja forskning av hög vetenskaplig kvalitet. De flesta brukar hävda att det slags symboliska kapital de själva besitter är mer värt än alla andras.

Hur hårda striderna än är förenas samtliga deltagare i vissa gemensamma övertygelser som Bourdieu kallar *doxa*, främst övertygelsen att kampen är värd att utkämpas. De *ortodoxa* som vill bevara status quo, likaväl som de *heterodoxa* som vill åstadkomma en nyordning, alla har de ett gemensamt intresse av att spelet skall kunna fortsätta. Även om det kan gå för sig att hysa tämligen aparta uppfattningar i det ena eller andra pedagogiska spörsmålet, finns alltid en ståndpunkt som är otillåten, nämligen ståndpunkten att spelet inte är värt besväret. Den som ger uttryck för åsikten att striderna om pedagogikens mål och mening är ointressanta blir omedelbart utkastad. Och en nykomling som närmnar sig pedagogiken med den hållningen blir aldrig insläppt.

Av en nykomling krävs framför allt en ådagalad vilja att investera. Den mer intrumentella tillägnelsen av vetenskapliga verktyg och forskningstekniker är bara en sida av saken. Minst lika viktigt är att investera i läsning av litteratur som pedagoger läser, att lära sig placera tongivande författare, boktitlar och vetenskapliga riktningar på kartan, att göra sig förtrogen med tidigare och aktuella strider, att själv förhålla sig till stridsfrågorna på dagordningen.

Hur mötet med pedagogikens värld avlöper beror av samspelet med allt det som nykomlingen har i bagaget. För att hålla fast vid analogin med ett magnetfält: polerna och kraftlinjerna finns där redan i förväg, men hur nykomlingen kommer att orientera sig och röra sig i fältet beror av hennes eller hans egen ”laddning”, dvs habitus och övriga tillgångar. I bagaget har den som börjar studera pedagogik nedärvt kulturellt kapital (dvs. medfört från föräldrahemmet), förvärvat kulturellt kapital (bl.a. från skolgången) samt särskilda arter av symboliskt kapital (ofta yrkeserfarenhet som lärare eller lärarutbildare, ibland investeringar i andra universitetsämnen än pedagogik). Det sannolikt att somliga nykomlingar som tidigare lagt ned mycken möda på att utveckla sin kompetens som skollärare attraheras av normativ didaktik, att somliga som varit politiskt engagerade söker sig till utbildningspolitiskt motiverad pedagogisk forskning eller utredningsverksamhet, att somliga som med framgång läst andra ämnen vid universitetet söker sig till pedagogiska forskningsmiljöer där de vetenskapliga kvalitetskraven prioriteras. Kapitalbegreppet är således centralt både för analysen av nykomlingens tillgångar och för att vi skall kunna teckna kartan över den värld som hon eller han möter, pedagogikens fält, där olika slag av symboliskt kapital finns lagrat i institutioner, tidskrifter, forskargrupper, konkurrerande vetenskapliga riktningar.

För att analysera ett socialt fält brukar Bourdieu och hans medarbetare ofta samla uppgifter om de människor som där är verksamma, ett tillvägagångssätt som kallas prosopografi. Bourdieus bok *Homo academicus*, 1984, är ett exempel. Denne studie av Bourdieus eget fält, det akademiska fältet i Paris, byggde på en omfattande insamling av indikatorer på universitetslärarnas symboliska tillgångar i slutet av sextiotalet. Bl.a. var Bourdieu intresserad av de följande fem arter av kapital: kapital knutet till universitetsmakt (indikatorerna var här ställning som dekanus eller prefekt m.m.); kapital knutet till vetenskaplig makt (ställning som vetenskaplig ledare, ansvar för vetenskaplig tidskrift, undervisning inom forskarutbildningsinstitution, funktioner inom forskningsråden); kapital knutet till vetenskaplig prestige (medlemskap i någon av de franska akademierna, vetenskapliga utmärkelser, arbeten översatta till främmande språk, deltagande i internationella kongresser, samt i fråga om samhällsvetarna och humanisterna antal citat i *Social Science Citation Index*); kapital knutet till intellektuellt anseende (medlemskap i Franska Akademien, omnämnande i *Larousse*, framträdanden i tv, tidningar eller intellektuella tidskrifter, arbeten utgivna i pocketutgåva, medverkan i de intellektuella tidskrifternas redaktionsråd); samt kapital knutet till den politiska och ekonomiska makten (notis i *Who's Who in France*, uppdrag för regeringen och de statliga femårsplanerna, undervisningsuppdrag vid någon av de skolor där makteliten utväljs och formas, innehav av ordnar och utmärkelser).

Med hjälp av sådana uppgifter kan man teckna ”kartor” över fältet, där människor med liknande kapitalinnehav hamnar nära varandra och människor med olika kapitalinnehav långt från varandra. För att teckna kartan och analysera fältets struktur har Bourdieu ofta använt en fransk statistisk teknik kallad korrespondensanalys. I *Homo academicus* visade han med korrespondensanalysens hjälp bl.a. att det parisiska universitetsfältet i slutet av 1960-talet präglades av en huvudmotsättning mellan å ena sidan akademisk makt, representerad av väletablerade universitetsmän som Georges Dumezil, Émil Benveniste, Raymond Aron, Ferdinand Braudel och Claude Lévi-Strauss, å andra sidan avantgardevetenskap representerad av arga unga män som Michel Foucault, Jacques Derrida och Bourdieu själv.

Den uppmärksamme läsaren kanske lade märke till att jag ovan skrev att pedagogikämnet med vissa förbehåll kan karaktäriseras som ett socialt fält. Dessa förbehåll är viktiga. Strängt taget vet man sällan förrän efter en genomförd undersökning om det är fruktbart att analysera ett bestämt område som ett socialt fält i Bourdieus mening. Ett socialt fält är en i viss grad sluten värld med sin egen logik och sina egna särskilda arter av symboliskt kapital. Saken kan uttryckas så att deltagarna i spelet är mer beroende av varandra än av omvärlden. De flesta traditionella universitetsämnen låter sig analyseras som fält -- vilka i sin tur ingår i de större samhällsvetenskapliga, humanistiska eller naturvetenskapliga fälten -- men pedagogik tillhör de ämnen som knappast i sin helhet utgör ett socialt fält. Eftersom somliga pedagogiklärare och forskare är mindre beroende av kollegerna och konkurrenterna än av utbildningspolitiker, journalister, skollärare och lärarutbildare, saknar verksamheten den autonomi som krävs för att vi skall kunna tala om ett enda sammahållet pedagogiskt vetenskapligt fält.

För den skull behöver vi inte avstå från att använda fältbegreppet. Det finns säkerligen vissa delar av pedagogikämnet som låter sig analyseras som ett eget vetenskapligt fält, och andra delar som kan analyseras som en beståndsdel av t.ex. det samhällsvetenskapliga, psykologiska eller statsvetenskapliga fältet, eller av journalistikens eller utbildningspolitikens fält eller som ingående i den statliga administrationen och utredningsväsendet.

Ett annat alternativ är att försöka särskilja pedagogiken inte som ett vetenskapligt fält i Bourdieus mening utan som ett bredare fält där striden gäller utbildningens mål och mening. I striderna inom detta fält deltar skoljournalister, debattörer, konsulter, pedagogikforskare, utredare, utbildningspolitiker, adminstratörer och alla andra som bidrar till att forma föreställningarna om skolans problem och möjligheter.

Hittills har jag uppehållit mig vid ett slag av fält, sociala fält (även kallade kampfält eller konkurrensfält) som med Bourdieus terminologi fungerar som ”produktionsfält”. Här produceras texter, uppfattningar och ståndpunkter, men även människor, exempelvis pedagogikforskare.

Ett helt annat slag av fält, som måste analyseras med en annan uppsättning verktyg och metoder, är ”konsumtionsfält”. Exempel på undersökningar av konsumtionsfält är Bourdieus klassiska studier (först publicerade i ”Anatomie du goût”, 1976, mer utförligt i *La distinction*, 1979) av olika sociala gruppers smak och livstilar i Frankrike under 1960- och 1970-talet. Skolväsendet skulle kunna undersökas som ett konsumtionsfält där föräldrar och elever, lärare och adminstratörer är delaktiga. Däremot leder det vilse att försöka analysera skolväsendet på samma sätt som Bourdieu undersökt konsten, litteraturen, vetenskapen eller andra ”kulturella produktionsfält”. Skillnaden kan uttryckas så att konstnärers, författares eller forskares förhållande till det egna fältet och till de kolleger och konkurrenter som där är verksamma är en fråga på liv och död, medan fotfolket, såsom på pedagogikens område skollärarna eller eleverna, är mer beroende av, låt säga, lokala maktförhållanden, situationen vid den egna skolan eller av sådant som inte alls har med skolan att göra. Detsamma gäller flertalet studerande för vilka pedagogikämnet bara är en genomgångsstation på väg ut i yrkeslivet.

Ett tredje slag av undersökningar som varit viktiga inom den Bourdieu-inspirerade utbildningssociologin är studier av fält av utbildningsinstitutioner. På samma sätt som man tecknar kartor över positionerna inom exempelvis pedagogiken som socialt fält, kan man kartlägga relationer mellen enskilda skolor eller utbildningsriktningar. En vanlig metod är att låta statistisk information om de studerande (socialt ursprung, innehav av kulturellt kapital, utbildningskapital etc) utgöra ett ”signalement” på varje utbildningsinstitution. I en viss skola går många läkarbarn, i en annan

många arbetarbarn, i en tredje många barn till företagsledare, och tillsammantagna ger alla dessa skillnader i rekryteringsprofil en fingervisning om de hierarkier och polariteter som strukturerar fältet av utbildningsinstitutioner. Den mest utförliga presentationen av Bourdieus egna undersökningar av det sistnämnda slaget återfinns i *La noblesse d'État,* 1989.

10. Ett varningsord

Till sist ett varningsord. Om vi vill utnyttja vissa av Bourdieus begrepp, som fält eller kapital, i undersökningar på nordisk botten duger inte en direktimport av hans tillvägagångssätt. Exemplen nedan är hämtade från Sverige men torde delvis vara tillämpliga på danska förhållanden.

Begreppen är väl värda att prövas. Om Guinness porter sägs att den smakar sämre så snart den forslas utanför Irlands gränser. Sådana är inte Bourdieus begrepp (de som hävdar att Bourdieus sociologi är alltför ”fransk” för att användas i ett land som Sverige glömmer att den utvecklats ur studier av än mer annorlunda samhällen, traditionella bondesamhällen). Däremot finns skillnader mellan Frankrike och Sverige som gör att metoderna för att undersöka motsvarande fält eller kapitalarter kan behöva modifieras. Jag skall ge några exempel av relevans för utbildnings- och kultursociologin, och får här nöja mig med att formulera frågorna. Svaren skulle kräva att vi går in i empiriska material.

Ett problem berör Sveriges litenhet. Möjligen är exempelvis begreppet kulturellt fält, så som Bourdieu utvecklat det, mer tillämpligt på franska förhållanden. I Frankrike är det kulturella och vetenskapliga livet extremt centraliserat (till bestämda institutioner, tidskrifter etc, och i geografiskt hänseende till Paris) och fälten har undergått en långvarig och långtgående utveckling. Det drag av självtillräcklighet som knappast undgår någon svensk som vistas i dessa miljöer har sina objektiva betingelser: det kan vara rimligt att tala om *ett* de franska modeskaparnas fält, *ett* franskt sociologiskt fält, etc. För åtskilliga av dessa fält gäller att så gott som alla relevanta positioner återfinns inom landets -- eller till och med huvudstadens -- gränser (med relevanta positioner avses här de positioner -- representerade av agenter, institutioner, sammanslutningar, tidskrifter etc -- som bidrar till att strukturera fältet). Så icke i Sverige, där motsvarande områden är ojämförligt mycket mer beroende av import utifrån. Om vägande positioner är lokaliserade till Milano eller Chicago kan det vara problematiskt att analysera den svenska modevärlden eller sociologin som ”fält” i Bourdieus mening, det vill säga som områden med en egen relativ autonomi, egna specifika inträdesregler, investeringskrav, insatser, symboliska vinster etc. Möjligen tillhör Sverige de länder där man (som italienskan Anna Boschetti föreslagit) borde avgränsa ett system av regionala fält snarare än ett enda kulturellt fält, men än viktigare är att de svenska kulturella fälten svårligen låter sig konstrueras utan hänsyn till positioner som är lokaliserade utomlands. (Något som för övrigt i viss mån gäller till och med för Frankrike. Mot Bourdieus tidigare fältstudier skulle man kunna rikta kritiken att han negligerat de utländska positionernas betydelse för de franska fälten. I dag pågår dock en hel del Bourdieu-inspirerade studier av mer omfattande ”transnationella” fält, dvs. fält som sträcker sig över nationalstatsgränserna.)

Nästa fråga: Vad är ”kulturellt kapital” i Sverige? Gives det en svensk motsvarighet till de tillgångar som Bourdieu åsatt detta namn och som i hans hemland i hög grad förmedlas och legitimeras av utbildningssystemet? Existerar det specifika former av svenskt "kulturellt kapital", som bör analyseras och kanske benämnas på annat sätt? Den bourdieuska sociologins motsättning mellan den kulturella och den ekonomiska polen inom maktfältet kanske behöver modifieras i det svenska samhället. Det kanske i mindre grad än i Frankrike existerar *en* dominerande, auktoriserad, legitim svensk kultur. Det är också tänkbart att det i mindre grad är fråga om ett kontinuum från den auktoriserade, legitima, dominerande kulturen "nedåt" i de sociala hierarkierna. Bourdieu har i många sammanhang noterat att man i de folkliga klasserna erkänner denna kulturs överhöghet, samtidigt som man är väl införstådd med att man är utestängd från densamma. Jag är inte säker på att alla svenskar är fullt lika ödmjuka inför de värden som representeras av Uppsala universitet eller Moderna Museet.

I Sverige har det existerat vissa typer av vägar för socialt uppåtstigande som saknar motsvarighet i Frankrike. Folkhögskolorna är ett gott exempel, här har många ungdomar erfarit att horisonterna öppnats, utbildningsvägarnas och yrkesområdenas topografi börjat framträda och ett personligt bildningsprojekt tagit form. Över huvud taget har det i vårt land funnits en mer autonom folkrörelsekultur, som inte kan reduceras till nedsjunken borgerlig kultur och som möjligen i dag konverterats till en art av tillgångar som vi förslagsvis kan kalla ”organisationskapital”. Indikatorer på förvärv av sådant kapital kan vara elevrådsuppdrag under skolåren, medlemskap i politiska ungdomsförbund eller studentorganisationer, fackliga uppdrag, poster i styrelser och nämnder och liknande. Ett svenskt särdrag är att fackförenings- och folkrörelsernas karriärgångar betytt så mycket för rekryteringen till maktfältet. Som förberedelse för inträde på de politiska, administrativa och fackliga maktfälten tycks studentfackligt arbete eller uppdrag inom politiska ungdomsförbund ge minst lika stor utdelning som avklarade tentor. Att ackumulera och förmera ”organisationskapital” innebär mycket mer än att bara träna sittfläsket. Man måste öva sin förmåga att orientera sig i organisations-Sverige, tillägna sig en hållning och ett tonläge som omisskännligt utmärker den som gör sig till talesman för sina medmänniskor, vänja sig av med novisens benägenhet att bli ivrig och vädja om förståelse, för att i stället tillägna sig självklarheten hos den som tar för givet att omgivningen vill eller måste lyssna, och -- vilket är oskiljbart förenat med allt detta -- skaffa sig ”ett namn” som gör att man blir en som räknas. Sådana talanger är inte medfödda utan resultat av mångårigt investeringsarbete.

Ytterligare en intressant skillnad mellan Frankrike och Sverige är att, tillspetsat uttryckt, det franska utbildningssystemet synes vara i händerna på överklassen och det svenska i händerna på medelklasserna. Om den franska överklassen använder de förnämsta lärosätena inom det offentliga utbildningssystemet för att bevara sin egen ställning, förefaller åtskilliga svenska eliter att misstro den offentliga utbildningen -- åtminstone att döma av den frenesi med vilken man forslar sina barn till fiollektionerna eller idrottsträningen, eller litet högre upp i åldrarna ger dem en duvning i lämpliga nordamerikanska eller europeiska utbildningsanstalter. Självfallet använder även de svenska eliterna det inhemska utbildningssystemet sådant det nu är, men medan det inom medelklasserna finns fraktioner med en gränslös tilltro till utbildningens välsignelser (lärare och andra som har skolan att tacka för allt, eller de som gått den långa vägen och unnar sina barn ett bättre utgångsläge), tycks eliterna lägga sig vinn om att begränsa och komplettera skolans inflytande över avkomman. Franska barn med jämförbart socialt ursprung drivs i stället att läsa så att ögonen blöder för att säkra sig en fortsatt lyckosam bana genom de offentliga elitskolorna.

Ja, i Sverige kan en överdriven satsning på studieplanens krav till och med visa sig vara en black om foten. Det gäller särskilt inför inträdet på fält -- det intellektuella produktionsfältet är ett tydligt exempel -- där rekryteringen sker genom kooptering, utan hänsyn till formella meriter. Detta är en fälla gillrad för uppkomlingarna: humaniorastudenten, som suttit med näsan i kursböckerna för jämnan och aldrig varit i New York eller Paris eller ens på den kulturella medelklassens krogar i Vasastan eller på Söder, har inte mycket att hämta på den mer prestigefyllda kultursides- och tidskriftsmarknaden, där det är personkännedom jämte förmåga att orientera sig i aktuella strider om konstens och kulturens värden, och framför allt ådagalagd övertygelse att det är värdefullt att strida om vilken konst och kultur som är värdefull, som räknas.

Eftersom vi i Sverige saknar ett strikt hierarkiserat utbildningssystem av fransk typ, är det väsentligt att utbildningssociologin uppmärksammar andra bildningsgångar där eliterna utväljes, formas, legitimeras och knyter livslånga band. Avsaknaden av exempelvis en lätt identifierbar reservoar av koncentrerat intellektuellt kapital jämförbar med den som École normale supérieure vid rue d'Ulm erbjuder, eller en dominerande plantskola för administratörer och politiker såsom École Nationale d'Administration, tvingar svenska ungdomar att söka sig utanför utbildningssystemet för att ackumulera de tillgångar som i Frankrike i högre grad är tillgängliga i miljöerna kring elitskolorna. För speciella banor, exempelvis för den yngling som pretenderar på att vinna erkännande som kulturjournalist, konstnär, poet, rockmusiker kan en åtminstone temporär bosättning i Stockholm vara av avgörande betydelse (senare kan man flytta till en gård på landet). Viktiga inslag i förberedelsen för inträdet i den ekonomiska eliten är feriearbeten, reservofficersutbildning, trainee-platser utomlands.

Utlandsvistelser är självfallet av stort vikt. Investeringar i språkkunskaper är i dag förmodligen mer särskiljande än på länge: dels har engelskan blivit var mans egendom, dels har färdigheter i andra språk blivit sällsynta även inom medelklasserna, samtidigt som transnationella arbetsmarknader och karriärgångar öppnar sig. Men det är inte bara språk man lär sig utomlands. Det finns fler skäl till att de svenska medelklasserna och överklassen gärna ger sina barn ett gymnasieår i USA. För den kulturella elitens barn tycks tågluffarsomrarna på den europeiska kontinenten vara viktiga inslag i det personlighetsutvecklingsprojekt som dessa skikt är så beroende av. Den ekonomiska eliten skickar sönerna till Harvard Business School, Foreign Service School vid Georgetown University i Washington DC eller någon företagsledarutbildning i Genève.

Vi får heller inte glömma att det finns elitskolor även i Sverige, skolor där många elever rekryteras ur eliterna, förbereds för inträde i eliterna och bibringas en övertygelse om sin egen utvaldhet. Jag tänker inte bara på Handelshögskolan eller Kungliga tekniska högskolan eller gymnasier som Sigtuna humanistiska, Lundsberg eller Katedralskolan i Lund. Ännu intressantare är kanske utbildningsanstalter vilkas betydelse för eliternas reproduktion är mindre uppenbar: Sjökrigsskolan för blivande företagsledare, Brunnsvik för fackförenings- och folkrörelseledare, Försvarets tolkskola för somliga intellektuella. Utbildningssociologin får heller inte glömma att unga människor har ett liv utanför utbildningsinstitutionerna. Det tycks exempelvis som om Fältbiologerna, det sena sextiotalets vänsterorganisationer eller Nordiska Sommaruniversitetet format ett stort antal män och kvinnor med högt ställda aspirationer som i dag besätter framträdande positioner inom de kulturella fälten.

En sista hypotes av relevans för den svenska utbildningssociologin: När Bourdieu och hans medarbetare studerat ”de sociala användningarna” av det franska utbildningssystemet, har de därmed avsett att sociala grupper (klasser, klassfraktioner, familjer) använder utbildningssystemet för att befästa eller förbättra sin egen ställning. I Sverige är det möjligen -- detta är återigen ett påstående som måste preciseras och prövas -- i förhållandevis högre grad organisationerna, institutionerna eller yrkeskårerna som ”använder” utbildningssystemet för att rekrytera nya proselyter.

För den svenska utbildningssociologin är en metodisk konsekvens av de antydda skillnaderna att vissa av Bourdieus tillvägagångssätt kan visa sig svårframkomliga när vi studerar förhållanden i vårt eget land. Jag tänker i synnerhet på ett centralt syfte med hans studier av den högre utbildningen, nämligen att påvisa en homologi mellan utbildningsinstitutionernas fält och den dominerande klassens fält.

Skillnaderna gentemot Frankrike hindrar i sig inte att Bourdieus begrepp brukas i studiet av utbildningssystemet i Sverige. Bl.a. behövs verktyg i stil med Bourdieus differentierade kapitalbegrepp och begreppet om sociala fält för att vi skall komma förbi den svenska utbildningssociologins traditionella monomana upptagenhet av en enda fråga, nämligen den ”vertikala” sociala mobiliteten eller bristen på densamma. Den svenska offentliga debatten och vissa handböcker har under hela efterkrigstiden givit intryck av att det allt överskuggande utbildningssociologiska problemet är hur många procent arbetarbarn som återfinns på högre nivåer i utbildningssystemet. Denna i bokstavlig mening endimensionella syn på vad sociala strider och social rörlighet vill säga har bl.a. inneburit att utbildningssociologin som regel hållit till godo med en social klassificering som enbart tar hänsyn till den ”vertikala” dimensionen: borgarklass, mellanskikt och arbetarklass, alternativt socialgrupp 1, 2 och 3 eller hur man nu vill numrera dem. Ibland har man antagit att samhällsstegen har fler än tre pinnar, men problemet kvarstår. Stegen är en dålig metafor för ett socialt rum som utbreder sig i mer än en dimension. Många utslagsgivande sociala förflyttningar, utbyten, allianser och strider äger rum i mer eller mindre ”horisontell” led, mellan grupper och fält som besitter symboliska eller materiella tillgångar av jämförbar omfattning men av olika art. (Tänk om nordiska emigrationsforskare skulle nöja sig med statistiska material som prioriterade nord-sydliga förflyttningar och därmed gav bättre besked om de svenskar som under förra seklet begav sig till den gamla svenska kolonin Saint Barthélemy på sjuttonde breddgraden än till New York på den fyrtionde.)

Däremot kan vi givetvis inte obesedda överta *resultaten* från Bourdieus och hans medarbetares undersökningar av franska förhållanden. Så har alltför ofta skett när utlänningar varit ivriga att utläsa något slags universell och formell reproduktionsteori ur exempelvis de empiriska studierna av det franska utbildningssystemet. Att läsa Bourdieu på så sätt är som att försöka tillägna sig matematikens

verktyg genom att lusläsa räknelärans facithäfte. Jag har ovan försökt ge en bild av hur kapitalbegreppet och några andra av Bourdieus nyckelbegrepp vuxit fram och använts i hans eget empiriska utforskande av dominansförhållandena i det franska samhället. Det kommer an på oss att pröva vad verktygen går för i studiet av förhållanden i de nordiska länderna.

Förslag till vidare läsning

Framställningen bygger på några på svenska publicerade texter om Bourdieu, framför allt kapitel III ”Nyckelbegreppen” i min bok *Sociologi och epistemologi. Pierre Bourdieus författarskap och den historiska epistemologin* (HLS Förlag, Stockholm, 2 uppl. 1991), pp. 165-303. Där finns många källhänvisningar. Ovan har jag enbart i anslutning till vissa ordagranna citat givit preciserade hänvisningar till Bourdieus skrifter.

De inledande definitionerna av Bourdieus nyckelbegrepp samt avsnittet om utbildningssociologi bygger på mina artiklar i *Pedagogisk uppslagsbok* (Lärarförbundets Förlag/Informationsförlaget, Stockholm 1996).

De tidiga utbildningssociologiska studierna under Bourdieus ledning publicerades i P. Bourdieu & Jean-Claude Passeron, *Les héritiers. Les étudiants et la culture* (Minuit, Paris 1964, 2 utv. uppl. 1966) och P. Bourdieu, J.-C. Passeron & och M. de Saint Martin (ed.), *Rapport pédagogique et communication* (Mouton, Paris/La Haye 1965) samt ett antal artiklar och rapporter. De tidiga kultursociologiska studierna (om konstmuseibesökare resp. de sociala användningarna av fotografiet) publicerades som P. Bourdieu et al, *Un art moyen* (Minuit, Paris 1965, 2. rev. uppl. 1970) och P. Bourdieu, *L'amour de l'art* (Minuit, Paris 1966, 2 utv. uppl. 1969). En teoretisk syntes var P. Bourdieu & Jean-Claude Passeron, *La reproduction. Éléments pour une théorie du système d'enseignement* (Minuit, Paris 1970).

Den alltjämt mest ingående teoretiska presentationen av Bourdieus habitusteori återfinns i *Le sens pratique* (Minuit, Paris, 1980), se särskilt första delen, kapitlen 1-3 (pp. 87-165). Tidigare versioner av dessa kapitel återfinns i *Esquisse d'une Théorie de la Pratique, précédé de trois études d'ethnologie kabyle* (Droz, Genève/Paris 1972), pp. 174ff, och i *Outline of a Theory of Practice* (Cambridge University Press, Cambridge 1977), pp. 72ff. Om habitusbegreppet, se äv. Staf *Callewaert, Kultur, pædagogik og videnskab. Habitus-begrebet og praktikteorin hos Pierre Bourdieu* (Akademisk Forlag, København 1992). Bourdieus när detta skrivs mest aktuella utläggning om förhållandet mellan subjekt och omvärld är *Méditations Pascaliennes* (Seuil, Paris 1997).

De klassiska undersökningarna av samband mellan det sociala rummet och livstilar presenterades i P. Bourdieu & M. de Saint Martin, ”Anatomie du goût”, *Actes de la recherche en sciences sociales*, vol. II, n° 5, octobre 1976, pp. 2-82, 89-112, en studie som ett par år senare kom att utgöra kärnan i Bourdieus *La distinction* (Minuit, Paris 1979).

Bourdieus första större studie av ett kulturellt fält publicerades som ”L'ontologie politique de Martin Heidegger”, *Actes de la recherche en sciences sociales*, vol. I, n° 5-6, novembre 1975, pp. 109-156, och i reviderad och utvidgad version som en bok med samma titel på förlaget Minuit 1988. Bourdieu samlade undersökningar av sitt eget fält, det parisiska akademiska fältet, redovisades i *Homo Academicus* (Minuit, Paris 1984). Den hittills mest genomförda studien av ett kulturellt fält, nämligen konstens och litteraturens fält in 1800-talets Frankrike, är Bourdieus *Les règles de l’art. Genèse et structure du champ littéraire* (Seuil, Paris 1992).

Den mest omfattande och syntetiska framställningen av sambandet mellan utbildning och eliter i det franska samhället är Bourdieus *La noblesse d’État. Grandes Corps et esprit de corps* (Minuit, Paris 1989). Som kontrast kan nämnas en uppmärksammad samling studier av fattigdomen som Bourdieu redigerade under rubriken *La misère du monde* (Seuil, Paris 1993).

I dansk översättning publicerades några utdrag ur *La reproduction* (1970) i *Skole, ideologi og samfund*, red. Boel Berner, Staf Callewaert och Henning Silberbrandt (Munksgaard, København 1977) och ett par av Bourdieus uppsatser i *Pierre Bourdieu. Centrale tekster inden for sociologi og kulturteori*, red. och övers. Staf Callewaert, Martin Munk, Morten Nørholm & Karin Anna Petersen (Akademisk Forlag, København 1994). Bourdieus och Loïc J. D. Wacquants *Réponses* (1992) heter i

Henning Silberbrandts danska översättning *Refleksiv sociologi — mål och medel* (Hans Reitzels Forlag, København 1996). Nu senast har Henning Hovmark översatt Bourdieus *Questions de Sociologie* (1980) och *Raisons pratiques* (1994) under titlarna *Af praktiske grunde. Omkring teorien om menneskelig handlen* (Hans Reitzels Forlag, København 1997) resp. *Men hvem skapte kunstnerne* (Akademisk Forlag, København 1997).

Skeptronhäften

(Skeptron Occasional Papers)

ISSN 0284-0731

1. Anna Lena Lindberg,*”Men Gud förbarme sig, hvilket Publikum!” Om konstpedagogikens rötter i Sverige*, 1987
2. Francine Muel-Dreyfus, *Folkskollärare och socialarbetare. Metodologiska kommentarer till den historiska sociologin*, 1987
3. Theresa Martinet, *En provensalsk bondkvinna och hennes män. Ett exempel på småborgerlig ackumulation*, 1987
4. Anna-Maja Johannesson, *Lärarnas villkor i de första decenniernas folkskola (1850—1880)*, 1989
5. Ronny Ambjörnsson, *The Honest and Diligent Worker*, 1991
6. Collège de France, *Förslag till framtidens utbildning*, 1992
7. *Ulf P. Lundgrens skrifter 1966—1991. En bibliografi*, utg. D.Broady/Boel Englund, 1992
8. Eva Trotzig,*”qvinnan bär hemmets trefnad på spetsen af sin synål.” Kvinnlig skolslöjd i Stockholms folkskolor decennierna runt 1900*, 1992
9. Gisèle Sapiro, *Collective biographies and the theory of ”literary field”*, 1996
10. Monique Pinçon-Charlot/Michel Pinçon, *Considérations sur l’enquête sociologique dans les beaux quartiers*, 1996
11. Andersson, Barbro/Englund, Boel/Heyman, Ingrid/Peterson, Bo/Peurell, Erik, *Recherches sur les champs de production culturel. Travaux récent ou en cours*, 1996
12. Jesper Svenbro, *Vägra läsa, vägra skriva. Attityder till det skrivna ordet i antikens Grekland*, 1997
13. Ann-Catherine Wagner, *Les stratégies transnationales en France*, 1997
14. Sandro Campana Wadman, *Det biologiska och det sociala. Marc Augé om sjukdom och andra olyckor*, 1997
15. Donald Broady, *Kapitalbegreppet som utbildningssociologiskt verktyg*, 1998

Rapporter från Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi

(Sociology of Education and Culture Research Reports)

ISSN 1103-1115

1. Donald Broady/Mikael Palme, *Högskolan som fält och studenternas livsbanor*, 1992
2. Mikael Palme, *En ”trygg” uppväxtmiljö*, 1992
3. Stig Elofsson, *Vad blev barnen? Rekryteringsstudier*, 1992
4. Annika Ullman, *De plåtslagarna! De plåtslagarna!*, 1992
5. Annika Ullman, *Humaniora som personlighetsfördjupning?*, 1992
6. Donald Broady, *Läsestycken för samhällsvetare*, 1994
7. Boel Englund, *Språk, argumentation och vetenskaplig verksamhet*, 1994
8. Kerstin Skog Östlin, *Fädernas kyrka i Sveriges television*, 1994
9. Mikael Palme, *Valet till gymnasiet*, 1994
10. Mikael Palme, *Gymnasieskolans sociala struktur i Stockholmsregionen före 1991 års skolreform*, 1994
11. Mikael Börjesson, *Det naturliga valet. En studie i studenters utbildningsval och livsstilar*, 1996
12. Richard Palmer, *Socio-Economic Spaces of Transnationally Connected Business Professionals*, 1996
13. Ingrid Heyman,”*...det är utbildningen som gjort att vi kommit någonstans”. Studier av tre elitgymnasier med internationalisering p*å programmet, 1997
14. Elisabeth Hultqvist, Jag tycker det är för slappt -- Om pedagogiken på det individuella programmet, 1998

Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi
(Sociology of Education and Culture)
Prof. D. Broady

Postal address	ILU, Uppsala universitet Box 2136, SE-750 02 Uppsala, Sweden
Phone switchboard	018 4712500, int. +46 18 4712500
Fax	018 4712400, int. +46 18 4712400
URL	http://www.skeptron.ilu.uu.se/broady/sec/

Publications	Rapporter från Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi (Sociology of Education and Culture Research Reports), ISSN 1103-1115
	Skeptronhäften (Skeptron Occasional Papers), ISSN 0284-0731
Distribution	ILU, Uppsala universitet, Box 2136, SE-750 02 Uppsala, Sweden Phone 018 4712401, fax 018 4712400, e-mail Dep.Teach@ilu.uu.se